

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΤΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΚΑΛΛΩΠΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ANNA ΧΑΣΑΠΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2012

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΤΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΚΑΛΩΠΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ANNA ΧΑΣΑΠΗ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΑΡΙΑ ΧΑΡΙΣΟΥΔΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση και η σύγκριση ανάλογα με την εποχή, των καλλωπιστικών στοιχείων που υιοθέτησαν οι Αρχαίοι Έλληνες στην εμφάνισή τους από τους Προϊστορικούς χρόνους μέχρι την εποχή του Μ. Αλεξάνδρου. Η μελέτη ξεκινά από την Εποχή του Λίθου όπου οι άνθρωποι κατασκευάζουν όπλα και μικροεργαλεία από λίθο και τα κοσμούν με παραστάσεις από την καθημερινή τους ζωή. Δημιουργούν επίσης ειδώλια, τα οποία φέρουν διάφορες διακοσμήσεις στο σώμα τους, σημάδια που υποδεικνύουν ένα είδος τελετουργικού καλλωπισμού που πιθανώς να συνέβαινε εκείνη την εποχή. Έπειτα, εξετάζεται η εποχή του Χαλκού, όπου ο Κυκλαδικός, ο Μινωικός και ο Μυκηναϊκός πολιτισμός αναπτύσσονται στο Αιγαίο και δημιουργούν εμπορικές σχέσεις με άλλους λαούς. Η βιομηχανία καλλυντικών και αρωμάτων ανθεί αυτή την εποχή στην Κρήτη και στις Μυκήνες. Ένας ιδιαίτερος καλλωπισμός είναι εμφανής και στα ενδύματα αλλά και τα κοσμήματά τους. Μετά την παρακμή του Μυκηναϊκού πολιτισμού, έπεται η Γεωμετρική εποχή, όπου η εισβολή και η κυριαρχία των Δωριέων σε πολλές περιοχές της Ελλάδας προκάλεσε αναστάτωση οδηγώντας τον λαό στην φτώχεια και την εξαθλίωση. Η έλλειψη γραπτών πηγών για τα όσα διαδραματίστηκαν εκείνη την εποχή στην Ελλάδα καθιστά αδύνατη την πληροφόρησή μας σχετικά με την οποιαδήποτε ύπαρξη καλλωπισμού εκείνη την περίοδο. Στα χρόνια που ακολούθησαν όμως, οι πηγές πληροφόρησης αυξάνονται και προέρχονται κυρίως από την επική και λυρική ποίηση. Ο σπουδαιότερος Έλληνας μυθογράφος, ο Όμηρος, γεννιέται στα Αρχαϊκά χρόνια και μέσα από τα συγγράμματά του πληροφορούμαστε για τον καλλωπισμό που επικρατεί στην Ελλάδα αυτή την περίοδο. Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες της Αρχαϊκής εποχής φροντίζουν το σώμα τους, χρησιμοποιούν αρώματα για τελετουργικούς σκοπούς και ψιμίθια από μόλυβδο· διατηρούν απλή την ενδυμασία τους αλλά πλούσιο τον στολισμό τους με κοσμήματα. Τα μακριά μαλλιά είναι χαρακτηριστικό της εποχής αυτής και για τους άνδρες και για τις γυναίκες. Κατά την Κλασική περίοδο η Ελλάδα ακμάζει οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά και έτσι ο καλλωπισμός του σώματος και του προσώπου έχει ιδιαίτερη θέση στην καθημερινότητα των κατοίκων της. Στην Αθήνα αυτήν την εποχή εμφανίζονται τα δημόσια λουτρά στα οποία οι Αθηναίοι περνούν αρκετές ώρες της μέρας τους. Επίσης πολλοί φιλόσοφοι της εποχής τάσσονται

υπέρ ή κατά της χρήσης αρωμάτων που αυτήν την εποχή είναι πολυτελή και κόστιζουν ακριβά. Η χρήση ψιμυθίων από μόλυβδο συνεχίζεται και αυτήν την περίοδο και διαχωρίζονται οι κομμώσεις αντρών – γυναικών. Το ένδυμα δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές με αυτό της Αρχαϊκής εποχής. Τέλος, κατά την Ελληνιστική εποχή τα αρώματα από τη Μέση Ανατολή είναι ιδιαίτερα δημοφιλή και αποτελούν έναν από τους κύριους λόγους της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου. Οι κομμώσεις επηρεάζονται από το στυλ χτενίσματος του Μ. Αλεξάνδρου και η υποδηματοποιία και η κοσμηματοποιία γνωρίζουν μεγάλη άνθιση. Συμπεραματικά, κατά τις περιόδους όπου η οικονομία άκμαζε και οι άνθρωποι απολάμβαναν τα οφέλη μιας πλήρους αναπτυγμένης κοινωνίας, ο καλλωπισμός κατείχει μία ιδιαίτερη θέση στην καθημερινότητα των Ελλήνων. Αντίθετα, στις περιόδους όπου η Ελλάδα περνούσε μια κατάσταση ύφεσης, με μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, οι πληροφορίες που διασώζονται σήμερα, για τις καλλωπιστικές συνήθειες των Ελλήνων εκείνα τα χρόνια, είναι μάλλον πενιχρές.

Λέξεις κλειδιά: Αρχαία Ελλάδα, καλλωπισμός, αρώματα, ψιμύθια, Μινωική Κρήτη, Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, beautification, Ancient Greece.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σελ. 1
Εισαγωγή.....	σελ. 2
1. Προϊστορικοί χρόνοι.....	σελ. 5
1.1 Εποχή του Λίθου.....	σελ. 5
1.1.1 Παλαιολιθική Εποχή (1,8 εκ. - 10300 π.Χ).....	σελ. 6
1.1.2 Μεσολιθική Εποχή (10300 – 7000 π.Χ).....	σελ. 7
1.1.3 Νεολιθική Εποχή (7000 – 2800 π.Χ).....	σελ. 8
1.2 Εποχή του Χαλκού.....	σελ. 12
1.2.1 Κυκλάδες (2700 – 2000 π.Χ).....	σελ. 12
1.2.2 Μινωική Κρήτη (1900 – 1450 π.Χ).....	σελ. 14
1.2.2.1 Αρώματα –Καλλυντικά.....	σελ. 15
1.2.2.2 Ψιμύθια.....	σελ. 16
1.2.2.3 Σκεύη και Σύνεργα Καλλωπισμού.....	σελ. 17
1.2.2.4 Κομμώσεις.....	σελ. 18
1.2.2.5 Ενδυμασία.....	σελ. 20
1.2.2.6 Υποδήματα.....	σελ. 21
1.2.2.7 Κοσμήματα.....	σελ. 22
1.2.3 Μυκήνες (1600 – 1100 π.Χ).....	σελ. 23
1.2.3.1 Αρώματα.....	σελ. 23
1.2.3.2 Καλλωπισμός.....	σελ. 24
1.2.3.3 Κομμώσεις.....	σελ. 25
1.2.3.4 Ενδυμασία.....	σελ. 26
1.2.3.5 Κοσμήματα.....	σελ. 27
2. Ιστορικοί χρόνοι	σελ. 29
2.1 Γεωμετρική Εποχή ή «Σκοτεινοί Αιώνες» (1100 – 750 π.Χ).....	σελ. 29
2.2 Αρχαϊκή Εποχή (750 – 480 π.Χ)	σελ. 30
2.2.1 Ο καλλωπισμός μέσα από τα Ομηρικά Έπη.....	σελ. 31
2.2.1.1 Λουτρό.....	σελ. 31
2.2.1.2 Νέκταρ – Αμβροσία.....	σελ. 32

2.2.1.3	Αρώματα.....	σελ. 32
2.2.1.4	Ψιμύθια.....	σελ. 34
2.2.1.5	Κομμώσεις – Γενειάδες.....	σελ. 35
2.2.1.6	Ενδυμασία.....	σελ. 37
2.2.1.7	Υποδήματα.....	σελ. 38
2.2.1.8	Κοσμήματα.....	σελ. 39
2.3	Κλασική Εποχή (480 – 336 π.Χ).....	σελ. 40
2.3.1	Δημόσια Λουτρά.....	σελ. 41
2.3.2	Αρώματα.....	σελ. 42
2.3.3	Ψιμύθια.....	σελ. 44
2.3.4	Κομμώσεις - Γενειάδες.....	σελ. 45
2.3.5	Ενδυμασία.....	σελ. 47
2.3.6	Υποδήματα.....	σελ. 48
2.3.7	Κοσμήματα.....	σελ. 48
2.4	Ελληνιστική Εποχή (336 – 146 π.Χ).....	σελ. 50
2.4.1	Αρώματα.....	σελ. 50
2.4.2	Κομμώσεις.....	σελ. 52
2.4.3	Ενδυμασία.....	σελ. 52
2.4.4	Υποδήματα.....	σελ. 53
2.4.5	Κοσμήματα.....	σελ. 54
	Συμπεράσματα.....	σελ. 55
	Βιβλιογραφία.....	σελ. 59
	Βιβλιογραφία εικόνων.....	σελ. 61
	Ευρετήριο.....	σελ. 65

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1.1.3.α Ειδώλιο καθιστής γυναίκας από το Φράγγχι, 5300-4500 π.Χ.....	σελ. 9
Εικ. 1.1.3.β Νεολιθικές σφραγίδες.....	σελ.10
Εικ. 1.2.2.1.α Η «Παριζιάνα» της Κνωσού.....	σελ.17
Εικ. 1.2.2.3.α Ψευδόστομος αμφορέας (ΥΜ ΙΙΒ). Από το ανάκτορο της Κνωσού...σελ.	18
Εικ. 1.2.2.4.α Οι γυναίκες με τα μπλε.....	σελ.19
Εικ. 1.2.2.5.α Θεά των όφρων. Αγαλματίδιο του 16 ^{ου} αι. π.Χ.....	σελ.21
Εικ. 1.2.2.6.α Πομπή νέων, τοιχογραφία από το παλάτι του Μίνωα, Κνωσός.....	σελ.21
Εικ. 1.2.2.7.α Χρυσά ενώτια με περίτεχνη διακόσμηση συρματοπλεκτικής και κοκκίδωσης (16 ^{ου} αι.π.Χ).....	σελ.22
Εικ. 1.2.3.2.α Σφίγγα των Μυκηνών.....	σελ.25
Εικ. 1.2.3.4.α Μυκηναία, τοιχογραφία από την Τύρινθα (1375-1200 π.Χ).....	σελ.27
Εικ. 1.2.3.5.α Χρυσό δαχτυλίδι-σφραγίδα με πομπή δύο γυναικών προς ιερό οικοδόμημα.....	σελ.28
Εικ. 2.2.1.3.α Αλάβαστρο για αρώματα.....	σελ.34
Εικ. 2.2.1.5.α Κόρη της Αρχαϊκής περιόδου (γύρω στο 520 π.Χ).....	σελ.36
Εικ. 2.2.1.5.β Αμφορέας του 530 π.Χ. Ο Αχιλλέας και ο Αϊάντας κατά τον Τρωικό πόλεμο.....	σελ.36
Εικ. 2.2.1.6.α Κόρη από την Ακρόπολη (674 π.Χ).....	σελ.38
Εικ. 2.2.1.7.α Μπρούτζινο άγαλμα του Ερμή, 525-500 π.Χ.....	σελ.39
Εικ. 2.3.1.α Αθηναϊκή κύριξ των αρχών του 5ου αι. π.Χ. Νεαρή γυναίκα στο λουτρό.....	σελ.42
Εικ. 2.3.4.α Καρυάτιδα με το χαρακτηριστικό χτένισμα.....	σελ.45
Εικ. 2.3.4.β Τμήμα της παράστασης της πομπής των Παναθηναίων από τη ζωφόρο του Παρθενώνα.....	σελ.46
Εικ. 2.3.4.γ Το «παιδί του Μαραθώνα» (340-330 π.Χ.).....	σελ.47
Εικ. 2.3.5.α Ο ηνίοχος των Δελφών (478-474 π.Χ).....	σελ.48
Εικ. 2.3.7.α Χρυσό σκουλαρίκι του 4ου αι. π.Χ.....	σελ.49
Εικ. 2.4.2.α Αλέξανδρος ο Μέγας (330 π.Χ.)	σελ. 52
Εικ. 2.4.3.α Η Θέμιδα του Ράμνου, 300-250 π.Χ.....	σελ. 53
Εικ. 2.4.5.α Βραχιόλι του 300 π.Χ. φτιαγμένο από χαλαζία και χρυσό.....	σελ. 54

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ενασχόληση του ερευνητή με το θέμα του καλλωπισμού στην αρχαία Ελλάδα προέκυψε από την αγάπη για την ιστορία της Ελλάδας και την ανάγκη για περισσότερη κατάρτιση πάνω στη σχέση των ανθρώπων με τον καλλωπισμό και την ομορφιά σε προγενέστερες εποχές. Η ραγδαία εξέλιξη της κοσμετολογίας και η εμποροποίηση της ομορφιάς στις μέρες μας, προκάλεσαν το ενδιαφέρον του ερευνητή σχετικά με το πως αντιμετώπιζαν οι αρχαίοι Έλληνες την μόδα και γενικότερα τον καλλωπισμό και πως αυτοί οι τομείς εξελίσσονταν και άλλαζαν στην πάροδο του χρόνου.

Στην προσπάθεια για την κάλυψη όλου του φάσματος πληροφοριακών πηγών ώστε αυτή η εργασία να έχει μια ολοκληρωμένη δομή, οι πληροφορίες αναζητήθηκαν από: βιβλία από την βιβλιοθήκη του ΤΕΙ Θεσσαλονίκης αλλά και από άλλες δημοτικές και πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες, ξενόγλωσσα άρθρα στο διαδίκτυο καθώς και άρθρα σε έντυπα επιστημονικά περιοδικά, διδακτορικές διατριβές, εγκυκλοπαίδειες και τέλος προηγούμενες πτυχιακές εργασίες φοιτητών του τμήματος που εξετάζουν παρόμοιο θέμα με αυτό της παρούσας εργασίας. Ωστόσο η διαφορά αυτής της μελέτης από τις υπόλοιπες που πραγματεύονται το θέμα του καλλωπισμού στην αρχαιότητα, είναι ότι μελετά τον καλλωπισμό αποκλειστικά στον ελλαδικό χώρο, παρουσιάζοντας τις διαφορές στη μόδα και τις καλλωπιστικές συνήθειες των Ελλήνων, από την εποχή του Λίθου μέχρι και τα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου. Με τον όρο «καλλωπισμός» συμπεριλαμβάνονται όλες οι φροντίδες που σχετίζονται με την περιποίηση της εξωτερικής εμφάνισης των αρχαίων Ελλήνων από τα ψιμύθια, τα αρώματα και την κόμμωση μέχρι τα ενδύματα, τα υποδήματα και τα κοσμήματα που χρησιμοποιούσαν την κάθε εποχή. Τέλος, σημαντικό κομμάτι είναι ο εμπλουτισμός του κύριου μέρους με εικόνες που αναρτήθηκαν από το διαδίκτυο και που κάνουν το περιεχόμενο της εργασίας πιο ολοκληρωμένο, ενδιαφέρον και κατανοητό για τον αναγνώστη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι αρχαιότερες αρχαιολογικές μαρτυρίες ανάγουν την πρώτη κατοίκηση στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο στην Παλαιολιθική εποχή, περίοδο μεγάλων ανακατατάξεων και φυσικών μεταβολών. Έκτοτε οι Έλληνες που έζησαν και κατοίκησαν στον ελλαδικό χώρο ανέπτυξαν έναν από τους παλαιότερους και σημαντικότερους πολιτισμούς στον κόσμο. Η ευνοημένη γεωγραφική θέση της Ελλάδας επέτρεψε αρχικά, σε πολιτισμούς του Αιγαίου να αναπτύξουν το εμπόριο και έτσι να έρθουν σε επαφή με άλλες κουλτούρες και πολιτισμούς με αποτέλεσμα να υιοθετήσουν στοιχεία καλλωπισμού και περιποίησης της εμφάνισης των κατοίκων των χωρών αυτών και να τα ενσωματώσουν στη δική τους καθημερινότητα.

Μέσα από την παρούσα μελέτη ο αναγνώστης θα ενημερωθεί για τα καλλωπιστικά στοιχεία που υιοθέτησαν οι αρχαίοι Έλληνες στην εμφάνισή τους και πως αυτά διατηρήθηκαν, εξελίχθηκαν και επηρεάστηκαν από τις συνθήκες της ζωής που επικράτησαν σε κάθε εποχή. Η μελέτη αυτή καλύπτει το χρονολογικό φάσμα από την εποχή του Λίθου στην Ελλάδα μέχρι και την Ελληνιστική εποχή. Κατά την εποχή του Λίθου αρχίζει η προσπάθεια απόδοσης καλλωπιστικών στοιχείων σε ειδώλια που οι προϊστορικοί κάτοικοι του ελλαδικού χώρου φιλοτεχνούσαν από πέτρα και άλλα υλικά. Από την Ελληνιστική εποχή και έπειτα, μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, η Ελλάδα πέφτει σταδιακά χέρια των Ρωμαίων.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μεγάλες ενότητες: τους Προϊστορικούς χρόνους και τους Ιστορικούς χρόνους. Η Προϊστορία είναι η περίοδος της Ιστορίας από την εμφάνιση του ανθρώπου έως την ανακάλυψη της γραφής, και τα χρονικά της όρια διαφέρουν αρκετά, ανάλογα με τη χώρα και την ήπειρο. Χωρίζεται σε δύο περιόδους. Την εποχή του Λίθου και εποχή του Χαλκού. Η εποχή του Λίθου αποτελείται από τις εξής υποπεριόδους:

- Παλαιολιθική εποχή (1,8 εκ. πριν - 10300 π.Χ): Οι άνθρωποι ασχολούνται με την επεξεργασία της πέτρας, φτιάχνουν όπλα και μικρολιθικά εργαλεία τα οποία και κοσμούν με παραστάσεις από την καθημερινή τους ζωή.
- Μεσολιθική εποχή (10300 – 7000 π.Χ): Μεταβατική περίοδος για την Ελληνική προϊστορία. Νέες δραστηριότητες πρωτοεμφανίζονται (συλλογή όστρεων στις ακτές, αλιεία).

- Νεολιθική εποχή (7000 – 2800 π.Χ): Εγκαθίδρυση ενός γεωργικού και κτηνοτροφικού σταδίου που φέρνει επαναστατική αλλαγή στη ζωή των ανθρώπων. Δημιουργία ειδωλίων που φέρουν στοιχεία τελετουργικού καλλωπισμού.

Η εποχή του Χαλκού χαρακτηρίζεται από την εισαγωγή και τη γενίκευση της χρήσης των μετάλλων. Αυτήν την περίοδο, σπουδαίοι πολιτισμοί στην περιοχή του Αιγαίου ακμάζουν:

- Κυκλάδες (2700 – 2000 π.Χ): Οι Κυκλαδίτες, λαός με καλλιτεχνικές ανησυχίες, δημιουργούν μαρμάρινα ειδώλια τα οποία και βάφουν με διάφορα χρώματα. Ένα είδος τελετουργικού καλλωπισμού φαίνεται να κυριαρχούσε εκείνη την εποχή.
- Κρήτη (1900 – 1450 π.Χ): Στη Μινωική Κρήτη ανθίζει η βιομηχανία αρωμάτων και καλλυντικών. Οι Μινωίτισσες χρησιμοποιούν ψιμύθια τα οποία και αποθηκεύουν σε περίτεχνα λίθινα σκεύη, δημιουργούν εντυπωσιακά χτενίσματα, και η ενδυμασία και τα κοσμήματα τους μπορούν να χαρακτηριστούν ως έργα τέχνης.
- Μυκήνες (1600 – 1100 π.Χ): Οι Μυκηναίοι, που συνυπήρξαν χρονολογικά την ίδια εποχή με τους Μινωίτες, εμπνεύστηκαν και υιοθέτησαν πολλά από τα στοιχεία της ενδυμασίας, τις κομμώσεις και της κοσμηματοποιίας του Μινωικού πολιτισμού.

Οι Ιστορικοί χρόνοι είναι η περίοδος που καλύπτεται από γραπτές πηγές που είναι δυνατό να διαβαστούν και να γίνουν αντιληπτές. Περιλαμβάνουν την:

- Γεωμετρική εποχή (1100 – 750 π.Χ), όπου αποτελεί σκοτεινό κομμάτι στην ιστορία της Ελλάδος δεδομένου ότι τα γεγονότα που συνέβησαν δεν έχουν καταγραφεί και έτσι οι πληροφορίες μας για τον καλλωπισμό την εποχή αυτή είναι περιορισμένες,
- Αρχαϊκή εποχή (750 – 480 π.Χ), όπου μέσα από τα Ομηρικά έπη παίρνουμε πληροφορίες για τον καλλωπισμό του σώματος, την ψιμυθίωση, τα ενδύματα, τα υποδήματα, τις κομμώσεις και τα κοσμήματα των ανθρώπων εκείνης της εποχής,
- Κλασική εποχή (480 – 336 π.Χ), όπου η Ελλάδα ακμάζει κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά. Εμφανίζονται στην Αθήνα τα πρώτα δημόσια λουτρά και η χρήση των αρωμάτων αυτήν την εποχή, διαχάζει τους αρχαίους Έλληνες φιλόσοφους,
- Ελληνιστική εποχή (336 – 146 π.Χ), που χαρακτηρίζεται από τις εκστρατείες του Μ. Αλεξάνδρου, που εκτός από την πολιτική επέκτασης της αυτοκρατορίας του

στην Μέση Ανατολή, είχαν σαν σκοπό το άνοιγμα στις ανατολικές αγορές για την προμήθεια πρώτων υλών και την δημιουργία αρωμάτων. Η κοσμηματοποιία και η υποδηματοποιία επίσης, γνωρίζουν μεγάλη άνθιση.

1. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ενώ σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα της ανθρωπολογικής έρευνας, το παρελθόν του ανθρώπου στη γη φτάνει τα 3 σχεδόν εκ. χρόνια, το «ιστορημένο» τμήμα του παρελθόντος (δηλαδή αυτό που τεκμηριώνεται με γραπτά κείμενα), δε φτάνει σε καμιά περίπτωση, ούτε στην πιο ευνοημένη περιοχή του κόσμου, τα 2 χιλιοστά του συνόλου. Στην Ελλάδα, κείμενα αξιόλογα, με ιστορική αξία, δεν υπάρχουν πριν από την εποχή του Ομήρου. Έτσι το ιστορημένο παρελθόν δε φτάνει εδώ, ούτε τις τρεις χιλιάδες χρόνια. Οι δύο μεγάλες περιόδους των προϊστορικών χρόνων είναι η εποχή του Λίθου και η εποχή του Χαλκού. (Θεοχάρης, 1981)

1.1 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ

Το πρώτο μεγάλο βήμα που άλλαξε ριζικά τη μοίρα του ανθρώπου και την πορεία της ανθρωπότητας, η παραγωγική επανάσταση, η αληθινή αφετηρία όλων των μεταγενέστερων εξελίξεων άρχισε όταν ακόμη ο άνθρωπος περνούσε την εποχή του Λίθου, στο μεταίχμιο ακριβώς δύο γεολογικών αιώνων, του Πλειστόκαινου και του Ολόκαινου δηλαδή πριν από 12.000 έως 10.000 χρόνια περίπου. Οι άνθρωποι του Πλειστόκαινου ήταν δημιουργοί της επαναστατικής μεταβολής που έδωσε την πρώτη ώθηση για την ανάπτυξη του πολιτισμού και έθεσε στέρεες βάσεις πάνω στις οποίες βασίστηκαν όλοι οι μεταγενέστεροι υψηλοί πολιτισμοί της αρχαιότητας. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

Η εποχή του Λίθου χωρίζεται σε τρεις περιόδους: την Παλαιολιθική εποχή που άρχισε περίπου 1,8 εκ. χρόνια πριν και διήρκεσε ως το 10.300 π.Χ, την Μεσολιθική εποχή που χρονολογείται από το 10.300 π.Χ έως το 7.000 π.Χ και την Νεολιθική εποχή από το 7.000 π.Χ έως το 2.800 π.Χ. Οι όροι «Παλαιολιθική», «Μεσολιθική» και «Νεολιθική» αναφέρονται αποκλειστικά στην βασική πρώτη ύλη για την κατασκευή εργαλείων, που ήταν ο λίθος, δηλαδή πυριτόλιθος ή κάτι παρόμοιο με τη φυσική ιδιότητα να παρουσιάζει κατά την κρούση ανθεκτικές και κοφτερές αιχμές. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

1.1.1. ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (1,8 εκ. πριν- 10300 π.Χ)

Η Παλαιολιθική εποχή, η παλαιότερη και η πιο εκτεταμένη από τις άλλες δύο περιόδους της εποχής του Λίθου, ξεκίνησε με την αρχή της Πλειστοκαίνου υποπεριόδου, αιώνα των μεγάλων και απότομων κλιματικών αλλαγών και οικολογικών αναστατώσεων. Η παλαιολιθική εποχή χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση των πρώτων λίθινων εργαλείων και διαιρείται σε τρία στάδια που αντανακλούν τον ρυθμό των τεχνολογικών εξελίξεων: την Πρώιμη, την Μέση και την Ύστερη Παλαιολιθική εποχή. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

Η επεξεργασία του λίθου προς το τέλος της Παλαιολιθικής εποχής μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίτεχνη. Ο άνθρωπος της εποχής εκείνης είναι ήδη σε θέση να κατασκευάσει διαφοροποιημένα μικρολιθικά εργαλεία, όπλα και άλλα αντικείμενα έχοντας την αντίληψη της τέχνης. Έτσι από εκείνη την εποχή ξεκινάει η αντίληψη προς το ωραίο. Με τα ειδικά εργαλεία για την επεξεργασία διαφόρων υλών αναπτύσσεται η κατεργασία του οστού και των κεράτων. Βελόνες με οπές, χρησιμοποιούνται για τη συρραφή δερμάτων και έτσι το ένδυμα παίρνει μορφή. Οι νέες εργαλειακές δυνατότητες συντελούν στη ραγδαία ανάπτυξη της διακοσμητικής τέχνης: τα οστέινα εργαλεία και όπλα κοσμούνται με παραστάσεις και θαυμαστά σχέδια, χάντρες περιδαιρέων γίνονται από κόκκαλο ή από τρυπημένα όστρεα των ειδών *Cyclope peritea* και *Dentalium* όπως επίσης και από δόντια ζώων, όπως για παράδειγμα από διάτρητους κυνόδοντες κόκκινου ελαφιού. Τέλος, μικρά αγαλματίδια (ειδώλια) της γυναικείας μορφής δουλεύονται σε κόκκαλο, ελεφαντοστό ή πέτρα με εκπληκτική συνήθως εκφραστική δύναμη. (Αλεξίου κ.συν. 1970· Κουρτέση-Φιλίππική 1996)

Η ταφή των νεκρών δείχνει επίσης το πνευματικό ανέβασμα. Οι νεκροί ενταφιάζονται με τα ενδύματά τους στη θέση τους (περισσότερο για τους άνδρες και τα παιδιά παρά για τις γυναίκες), στην τυπική συνεσταλμένη στάση που θα επικρατήσει σ'όλη σχεδόν την προϊστορία. Τα εργαλειακά κατάλοιπα και τα λείψανα της δράσης του σύγχρονου ανθρώπου του Πλειστόκαινου στη χώρα μας δεν είναι προς το παρόν ούτε πολλά, ούτε εντυπωσιακά. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

Στην Ευρώπη, η χρησιμοποίηση της ώχρας την Παλαιολιθική εποχή στις ταφές και στο βάψιμο του σώματος, είναι αναμφισβήτητη και έχει αποτελέσει αντικείμενο ευρήτατης μελέτης. Η συχνότητά της όμως είναι σχετική, ιδιαίτερα στις παλαιότερες περιόδους της

Παλαιολιθικής εποχής και δεν μπορεί κανείς να μιλήσει για κανόνα. Χρήση της χώρας κατά την Παλαιολιθική εποχή δεν έχει ακόμη βρεθεί στη χώρα μας. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

1.1.2 ΜΕΣΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (10300 – 7000 π.Χ)

Η Μεσολιθική εποχή στην Ελλάδα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια αμιγώς μεταβατική περίοδος, που συνεχίζοντας την λιθοτεχνία και χωρίς ουσιώδεις μεταβολές στον τρόπο της ζωής, χαρακτηρίζεται ως η φάση στην οποία η παραγωγική οικονομία απλώθηκε στην Ελλάδα. Οι κάτοικοι δέχονται για πρώτη φορά τα αγαθά της εξημέρωσης των ζώων και της καλλιέργειας δημητριακών. Όπως και για την Παλαιολιθική εποχή, τα ευρήματα για τον καλλωπισμό ή τα ταφικά έθιμα κατά την περίοδο τη Μεσολιθικής εποχής στην Ελλάδα είναι σχεδόν ανύπαρκτα. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

Η πιο χαρακτηριστική ένδειξη ύπαρξης “Μεσολιθικής ζωής” στην Ελλάδα είναι τα ευρήματα από τις ανασκαφές στο σπήλαιο Φράγγχι της Αργολίδας¹ (βλ. σελ. 65). Η ζωή των κατοίκων του φαίνεται να ήταν πολύ απλουστευμένη. Τα λίθινα εργαλεία είναι μάλλον πενιχρά, τα οστέινα ελάχιστα. Δεν υπάρχει κανένα αντικείμενο που να δείχνει κάποια ιδιαίτερη πολυτέλεια ή καλαισθησία. Μόλις που μπορεί να τεκμηριωθεί κάποια στοιχειώδης διακόσμηση και γενικά το πολιτιστικό επίπεδο των κατοίκων μοιάζει να είναι χαμηλό. Φαίνεται πως οι Μεσολιθικοί άνθρωποι του σπηλαίου έθαβαν τους νεκρούς τους χωρίς ιδιαίτερες τελετουργικές πράξεις δίπλα στην κατοικία, σε μικρό βάθος και χωρίς ιδιαίτερα στολίδια. (Θεοχάρης, 1981)

Όσο φτωχή και αν δείχνει η Μεσολιθική εποχή στην Ελλάδα, δεν σημαίνει ωστόσο «παρακμή». Ο παραδοσιακός παλαιολιθικός εξοπλισμός μετασχηματίζεται και νέες δραστηριότητες (αλιεία, συλλογή όστρεων στις παράλιες θέσεις, απαρχή της ναυτιλίας) πρωτοεμφανίζονται. Οι εξελίξεις αυτές άρχισαν από τις αρχές της 7^{ης} χιλιετίας π.Χ και μαρτυρούν την σταδιακή εγκαθίδρυση του νέου παραγωγικού σταδίου. (Αλεξίου κ.συν. 1970· Θεοχάρης, 1981)

1.1.3 ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (7000 – 2800 π.Χ)

Από την αρχή του μεγάλου αυτού σταδίου της πολιτιστικής ιστορίας της ανθρωπότητας, του παραγωγικού, ο ρόλος της Ελλάδας στην Ευρώπη γίνεται πρωταρχικός αφού μόνο στο νοτιοανατολικό αυτό άκρο της ευρωπαϊκής ηπείρου ήρθαν στο φως τα πρώιμα λείψανα ενός γεωργικού και κτηνοτροφικού σταδίου, που μπορεί να τοποθετηθεί χρονικά στην έβδομη χιλιετία π.Χ. Η απότομη αυτή αλλαγή της καταστάσεως σχετίζεται με τη θέση της χώρας και την προσέγγιση στη Μέση Ανατολή, όπου εντοπίζεται η επαναστατική μεταβολή που άλλαξε τη μοίρα της ανθρωπότητας. (Αλεξίου κ.συν. 1970)

Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη πρόοδο στην τεχνική κατασκευής λίθινων εργαλείων αλλά και στην εμφάνιση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας που συντελεί σε επαναστατική αλλαγή στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Μέχρι τώρα δεν ξέρουμε τί παρακίνησε τους ανθρώπους στη μετάβασή τους από τη σχετικά ανέμελη ζωή τους σε μια οργανωμένη, η οποία τους έδενε με τη γη και τους ανάγκαζε να εργαστούν. Η Νεολιθική εποχή είναι ουσιαστικά η κορύφωση της διαρκώς αυξανόμενης πολιτιστικής διαφοροποίησης των ανθρώπινων κοινωνιών. (Αθανασίου, 2008)

Κατά την περίοδο αυτή σπουδαίοι πολιτισμοί άκμασαν στην Ελλάδα και αυτό αποδεικνύεται από την ανακάλυψη ειδωλίων με μεγάλη ιστορική αλλά και αισθητική αξία. Είναι η πρώτη φορά που οι αρχαιολόγοι σύμφωνα με τα ευρήματα από τις ανασκαφές στη χώρα μας, αποδίδουν στοιχεία καλλωπισμού στα ειδώλια. Από ανασκαφές στο σπήλαιο Φράγγχι Αργολίδας, στην Ακράτα του νομού Αχαΐας, και στο Κουφόβουνο του νομού Έβρου έχουν βρεθεί ειδώλια τα οποία είναι διακοσμημένα με σχέδια που άλλες φορές παραπέμπουν σε απλή διακόσμηση του σώματος, άλλες σε body markings δηλαδή μιμίσεις ρούχων, ή τέλος σε εγχαράξεις που αποτελούν μια προσπάθεια μίμησης της τεχνικής της δερματοστιξίας. Η διακόσμηση των ειδωλίων παρουσιάζει ένα μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς καθρεφτίζει την ενδυμασία, τον στολισμό και πιθανότατα τις τελετουργικές διαδικασίες τις οποίες δεν είναι ακόμα σε θέση να αποκωδικοποιήσουν οι αρχαιολόγοι. Είναι ξεκάθαρη η δυσκολία του σύγχρονου ερευνητή να αποκρυπτογραφήσει τα σημάδια που συνήθως είναι γραπτά ή εγχάρακτα και απλώνονται πάνω στα ειδώλια. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997) (βλ. εικ. 1.1.3.α)

Εικόνα 1.1.3.α Ειδώλιο καθιστής γυναίκας από το Φράγγθι, 5300-4500 π.Χ.

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 10/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://argolikivivliothiki.gr/2010/03/24>

Έτσι, η διακόσμηση των ειδωλίων μπορεί να συνδεθεί με την επιθυμία απόδοσης ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, όπως το ένδυμα, ή ενδεχομένως με την ανάγκη αποτύπωσης ενός καλλωπισμού του προσώπου και του σώματος, ο οποίος βέβαια πιθανώς να γινόταν με απλό βάνιμο ή με τατουάζ και θα συνδεόταν ίσως με τελετουργίες. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

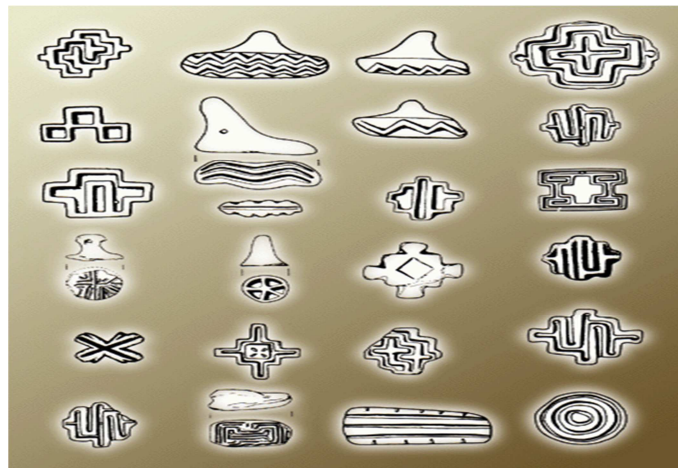
Μόνιμα σημάδια τα οποία αφήνει το τατουάζ συχνά φανερώνουν ότι αυτός που τα φέρει έχει περάσει δια μέσου μιας τελετουργίας, από ένα κοινωνικό status σε ένα άλλο. Καθένας που είναι εξοικωμένος με τα ειδικά αυτά σημάδια (κοσμήματα) μέσα σε μια περιοχή μπορεί να αναγνωρίσει τη θέση αυτού που τα έχει μέσα στη κοινωνία ή ακόμα τον δεσμό του ή το δεσμό της με μια ιδιαίτερη φυλή, ομάδα ή οικογένεια. Τα μη μόνιμα σημάδια, όπως για παράδειγμα η ζωγραφική του σώματος, χρησιμοποιήθηκαν για να συμβολίσουν περισσότερο εφήμερες καταστάσεις ή ειδικές περιπτώσεις. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Ωστόσο η διακόσμηση του σώματος μπορεί να εξυπηρετεί και άλλους σκοπούς όπως π.χ. σημάδια αναγνώρισης, τα οποία σιγουρεύουν μια θέση στον κόσμο του πνεύματος, θεραπείες για τον πόνο, σημάδια που προστατεύουν από το κακό, που φέρνουν τύχη ή σχετίζονται με ερωτικά μάγια που διατηρούν τη νεότητα ή δείχνουν πένθος. Με το σκεπτικό αυτό η Talalay προσπαθεί να εντοπίσει διακοσμήσεις στα ειδώλια που βρέθηκαν στην νοτιότερη Ελλάδα, υπογραμμίζοντας ότι όλα αυτά είναι πιθανό να μην παρουσιάζουν μόνο τατουάζ ή διακόσμηση του σώματος, αλλά και προσπάθεια απόδοσης ρούχων ή κοσμημάτων. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Τα ειδώλια που βρέθηκαν στους Σιταγρούς² (βλ. σελ. 65) μας δίνουν στοιχεία για τον τρόπο ζωής των ανθρώπων στο προϊστορικό Αιγαίο. Τα σύμβολα που απεικονίζονται πάνω στα ειδώλια, μπορούν να ερμηνευτούν ως μέσα επικοινωνίας με το υπερφυσικό. Τα ειδώλια της φάσης II και III της τελικής Νεολιθικής Εποχής, είναι μινιατούρες χωρίς βραχίονες και πόδια. Όλα είναι εγχάρακτα με σύμβολα. Η εγχάραξη γεμίζεται με τριμμένα όστρεα και κόκκινη ώχρα. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Μια άλλη κατηγορία Νεολιθικών ευρημάτων που συνδέθηκε με τη διαδικασία κόσμησης του σώματος είναι οι σφραγίδες-pintaderas. Σύμφωνα με τον Χρήστο Τσουντα οι πήλινες σφραγίδες του Σέσκλου στην Μαγνησία είχαν ανάλογη χρήση με τις σφραγίδες-pintaderas που βρέθηκαν και στον αιγαιακό χώρο αλλά και σε βοριότερους νεολιθικούς οικισμούς. (βλ. εικ. 1.1.3.β) Θεωρήθηκε ότι οι σφραγίδες αυτές χρησιμοποιήθηκαν για να σταμπάρουν σχέδια πάνω σε ρούχα αλλά και για τη δημιουργία τατουάζ από ιθαγενή φύλα του Μεξικού κατά την εποχή της Ισπανικής κατάκτησης. Η Α. Πιλάλη-Παπαστερίου δεν απορρίπτει από τεχνική άποψη τη διακόσμηση του δέρματος με τις σφραγίδες αυτές. Είναι εφικτό κάτι τέτοιο εφ' όσον θερμανθεί η σφραγίδα στους 100°C και έρθει σε επαφή με το ανθρώπινο δέρμα, χωρίς μάλιστα τη χρήση χρώματος. Αυτή η συνήθεια, όπως παρατηρεί, αν και είναι διαδεδομένη στις σύγχρονες πρωτόγονες φυλές, είναι δύσκολο να αποδειχθεί αρχαιολογικά. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Εικόνα 1.1.3.β Νεολιθικές σφραγίδες

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 10/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.fhw.gr/chronos/01/gr/glos_nl/pin20.html

Μία ακόμη κατηγορία τελετουργικού καλλωπισμού που αποσχόλησε τους αρχαιολόγους είναι η μάσκα. Θεωρείται ότι δεν είναι εφεύρεση των πρώτων γεωργών, αλλά ότι ο νεολιθικός άνθρωπος ακολούθησε μια παράδοση καθιερωμένη από την Παλαιολιθική περίοδο, προσαρμόζοντας τη μάσκα στις δικές του συνήθειες που εξέφραζαν πλέον την τελετουργική και καλλιτεχνική τους εκφραστική ανάγκη. Στον αιγαιακό χώρο, μάσκες αναφέρονται από την M. Gimbutas, σε ειδώλια των Σιταγρών όπου διαπιστώθηκε ότι όλα τα κεφάλια ήταν στυλιζαρισμένα. Η μάσκα είναι μια ιδιαίτερη διακόσμηση, μια ηθελημένη μεταμφίεση του προσώπου, κάτι ανάλογο μ' αυτό που θα μπορούσε να συμβεί με ένα κατάλληλο βάνιμο του προσώπου ή με τατουάζ. Ο σκοπός της μάσκας υπογραμμίζεται πως πρέπει να ήταν ίδιος με τον σκοπό της μάσκας που φορέθηκε στην αρχαιότητα μέχρι τώρα, σε γιορτές του ετήσιου κύκλου. Οι νεολιθικές χαλκολιθικές μάσκες παρουσίασαν κάποιες προσωπικότητες των μύθων και της τελετουργίας μερικές με μορφή ανθρώπου, άλλες με φόρμα πουλιού ή ζώου. Η Gimbutas τις αναγνωρίζει ως υπολλείματα του δράματος της λατρείας. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Τέλος, όσον αφορά τις ταφικές συνήθειες στη Νεολιθική Ελλάδα αυτές ήταν απλές. Περιορίζονταν σε μια πρακτική διαδικασία που την αποτελούσαν η κατασκευή ενός απλού σκάμματος, ο ενταφιασμός του νεκρού και κάπου-κάπου η εναπόθεση φτωχών κτερισμάτων. Στις νεολιθικές ταφές της Ελλάδος και συγκεκριμένα του ευρύτερου αιγαιακού χώρου δεν παρατηρήθηκαν ίχνη ερυθρού χρώματος (ώχρα), με τα οποία έβαφαν συνήθως τον νεκρό. Ωστόσο η ανακάλυψη των λεγόμενων «κόκκινων οστράκων» που συνόδευαν τα καμμένα οστά και που εντοπίστηκαν στο νεκροταφείο καύσεων της Νεολιθικής εποχής στην Πλατεία Μαγούλα Ζάκρου, θεωρήθηκε ότι αποτελούσε μέρος κάποιας ιεροτελεστίας και είχε συμβολική σημασία. Πιθανόν συμβόλιζε το αίμα που σχετίζεται με την ζωή και το πλησιέστερο παράλληλό του που είναι φυσικά η ώχρα. (Αλεξίου κ.συν. 1970· Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

1.2 ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Ως Εποχή του Χαλκού ή εποχή της χαλκοκρατείας νοείται εκείνη η φάση στην εξέλιξη του υλικού πολιτισμού του ανθρώπου που ακολούθησε την Εποχή του Λίθου. Ύστερα από μια μακρότατη Νεολιθική (που η διάρκειά της υπολογίζεται σε περίπου τρεις χιλιετίες) ο αιγαιακός κόσμος φαίνεται να βρίσκεται στον προθάλαμο μιας νέας εποχής, που αρχίζει με την εισαγωγή και έπειτα τη γενίκευση της χρήσεως των μετάλλων. Η χρονολογία κατά την οποία αρχίζει η εποχή ποικίλλει κατά περιοχές. Στην Ελλάδα σπουδαίοι πολιτισμοί αναδύονται και ακμάζουν μέχρι το 1450 π.Χ με σημαντικότερους το Μινωικό και τον Κυκλαδικό πολιτισμό. Όταν οι πολιτισμοί των νησιών αυτών άρχισαν να παρακμάζουν, οι Μυκηναίοι, ένας άλλος λαός που ζούσε στην χερσόνησο της ηπειρωτικής ενδοχώρας ανέλαβε την εξουσία της περιοχής. (Αλεξίου κ.συν. 1970· Payne κ.συν. 2004)

Οι αρχαιολογικές έρευνες στα μινωικά και μυκηναϊκά ανάκτορα, στα νεκροταφεία και στους οικισμούς, έφεραν στο φως πλήθος από αντικείμενα που σχετίζονται με τον καλλωπισμό. Η παρουσία τους διαπιστώνεται σε όλες τις φάσεις της εποχής του Χαλκού, δηλαδή και την Πρώιμη, τη Μέση και την Ύστερη, αλλά ιδιαίτερα έντονη γίνεται στην Ύστερη. Τα περισσότερα βρίσκονται στα προϊστορικά νεκροταφεία, όχι γιατί είναι αποκλειστικά αντικείμενα νεκρικής χρήσης, αλλά γιατί μέσα στη γη φυλάχτηκαν στοργικά, ενώ δε συνέβη το ίδιο στα ανάκτορα ή στα σπίτια που καταστράφηκαν από φυσικά αίτια, αλλά και που ήταν ευκολότερο να αφαιρεθούν από τους ανθρώπους. Αντικείμενα χρήσιμα στην καθημερινή ζωή, ήταν το ίδιο χρήσιμα και στον τάφο για τη «ζωή» των κατόχων τους μετά το θάνατο. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1989)

1.2.1 ΚΥΚΛΑΔΕΣ (2700 – 2000 π.Χ)

Το ήπιο κλίμα των Κυκλάδων ευνόησε τους πρώιμους οικισμούς, ενώ η προνομιούχος γεωγραφική και στρατηγική θέση τους στο Αιγαίο υποβοήθησε την ανάπτυξη ενός από τους παλαιότερους πολιτισμούς της Ευρώπης. Οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες των Κυκλαδιτών είναι γνωστές από τα διάφορα μαρμάρινα ειδώλια που έχουν βρεθεί και που η ιδιαίτερη διακόσμησή τους φανερώνει τη σχέση των κατοίκων με τον καλλωπισμό.

Τα χρώματα -κυρίως κόκκινο και μπλε- που χρησιμοποιήθηκαν για τη βαφή των ειδωλίων διατηρήθηκαν σε κάποιες περιπτώσεις, ιδιαίτερα στους τάφους. Πρόκειται για οξειδία του σιδήρου (αιματίτης³) υδραργύρου (κιννάβαρι⁴) και χαλκού (αζουρίτης⁵) (βλ. σελ. 65), που ήταν ιθαγενή στα νησιά. Το μαύρο και μπλε χρησιμοποιήθηκαν για τα μαλλιά και τα μάτια, το κόκκινο για να δείξει τα ανατομικά χαρακτηριστικά και τα κοσμήματα· ωστόσο ή πιο ενδιαφέρουσα χρήση εντοπίζεται στη μύτη, στα μάγουλα και στο πιγούνι. (Αλεξίου κ.συν 1970· Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Είναι γνωστά κάποια μαρμάρια και πήλινα αγγεία που περιέχουν τέτοια υλικά χρωματισμού, παλέτες και μικρά λίθινα γουδιά για το τρίψιμό τους καθώς και οστέινες χρωματοθήκες. Το μπλε χρώμα φαίνεται ότι αποθηκευόταν πιο προσεχτικά και διατηρούνταν σε μορφή σκόνης ή πάστας σε μαρμάρια σκεύη, πήλινους αρύβαλλους ή στις οστέινες χρωματοθήκες. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Ωστόσο το πρόβλημα της ερμηνείας μεγάλου αριθμού κυκλαδίτικων ειδωλίων τα οποία διατηρούν τη βαφή και τις διακοσμήσεις στο πρόσωπο, δυσκολεύει κάθε προσπάθεια ερμηνευτικής προσέγγισης από τους αρχαιολόγους. Σύμφωνα με τον Preziosi, η χρήση χρώματος και δη ώχρας στα ειδώλια, υποδηλώνει μια ισχυρή μαγική σημασία, τονίζοντας έτσι την ταφική χρήση των ειδωλίων. Στην ίδια διαπίστωση καταλήγει και ο Χρ. Ζερβός ενώ ο Χρ. Τσουντας θεώρησε πιθανό ότι οι Κυκλαδίτες χάρασαν το σώμα τους σε μερικές περιπτώσεις, ενώ σε άλλες πιθανότερος ήταν ο απλός χρωματισμός του, ο οποίος είχε ανάγκη ανανέωσης, κάτι που μαρτυρείται από τη συχνή ανεύρεση του ερυθρού χρώματος στους τάφους. Η Β. Blomqvist, δέχεται ως πιθανό τα σχέδια στο πρόσωπο των Κυκλαδίτικων ειδωλίων να απηχούσαν ένα τύπο βαψίματος του σώματος. Είναι πιθανό πολύς κόσμος να έφερε διακόσμηση σώματος ή τατουάζ στους πρωιμότερους χρόνους και να χρησιμοποιούσαν το βάψιμο αυτό άντρες και γυναίκες για καθαρή διακόσμηση, για την προστασία του δέρματος, για να τρομάζουν τους εχθρούς και για λατρευτικούς σκοπούς. Ο C. Renfrew, σημειώνει ότι η χρήση ώχρας στα ειδώλια, (που μοιάζει με το αίμα) θα μπορούσε να δηλώνει αποκλειστικά μια ταφική πρακτική, αλλά η ανεύρεσή της σε προσεχτικά κατασκευασμένα σκεύη δείχνει ότι χρησιμοποιούνταν και για καλλωπιστικούς σκοπούς στην καθημερινή ζωή. Τέλος η Ch. Marangou υποστηρίζει ότι δύο πιθανότητες υπάρχουν: είτε το χρώμα που βρίσκεται στους τάφους χρησιμοποιούταν για τη διακόσμηση του σώματος και του προσώπου των

νεκρών αντρών και γυναικών, συνεχίζοντας έτσι μια συνήθεια που υπήρχε όταν ζούσαν, είτε χρησίμευε για τα ειδώλια. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Γενικώς, πιστεύεται ότι η τελετουργική βαφή του προσώπου ήταν ένα αξιόλογο τμήμα των θρησκευτικών τελετουργιών, τις οποίες τελούσαν οι Κυκλαδίτες, και ότι τα σχέδια που χρησιμοποιούσαν στα ειδώλιά τους θα μπορούσαν θαυμάσια να ανατανακλούν εκείνα που χρησιμοποιούσαν στους ίδιους τους εαυτούς των και ήλπιζαν να συνεχίζουν και σε μια άλλη ζωή. Ο ίδιος ο νεκρός, κάτοχος ενός ειδωλίου, και αυτοί που τον πενθούσαν μπορεί να διακοσμούνταν με τα ίδια θέματα και όλα αυτά να αποτελούσαν μέρος ταφικών προπαρασκευών. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

1.2.2 ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ (1900 – 1450 π.Χ)

Μεταξύ του 1900 και 1450 π..Χ η Κρήτη δημιούργησε μία σύνθετη, εξεζητημένη κοινωνία. Η περίοδος αυτή χωρίζεται σε δύο υποπεριόδους: την περίοδο των Παλιών Ανακτόρων (1900-1750 π.Χ) και στην περίοδο των Νέων Ανακτόρων (1750-1450 π.Χ) και δείχνει καθαρά το σημαντικό ρόλο που παίζουν τα ανάκτορα στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση. Τα ανάκτορα αποτελούσαν εμπορικούς κόμβους όπου οι Κρήτες έκαναν την παραγωγή τους και διηύθυναν το θαλάσσιο εμπόριο. Αντάλασσαν κρασί, λάδι, μέλι, υπέροχα αγγεία, όπλα, χρυσά κοσμήματα και χαραγμένους πολύτιμους λίθους με κασσίτερο από την Ανατολή και χαλκό από την Κύπρο. Η Κνωσός κυριαρχούσε στο δίκτυο των ανακτόρων λόγω του μεγέθους της και της σπουδαιότητάς της. Τα μικρότερα ανάκτορα εξυπηρετούσαν τις γύρω περιοχές. (Payne κ.συν., 2004)

Η μεγάλη οικονομική αλλά κυρίως κοινωνική ανάπτυξη της Κρήτης οφείλεται στο γεγονός ότι οι κάτοικοί της ήταν ελεύθεροι, ανοιχτόμυαλοι άνθρωποι, οι οποίοι νοιάζονταν για την ευημερία και την ανάπτυξη του τόπου τους. Οι γυναίκες δεν περιορίζονταν στο να κάνουν οικιακές δουλειές. Λάμβαναν μέρος σε χορούς, στο κυνήγι και σε άλλες δραστηριότητες και μπορούσαν να διεκδικήσουν μία θέση στην εξουσία. Είναι επομένως λογικό ο καλλωπισμός να κατέχει σημαντική θέση στην καθημερινότητα της Μινωίτισσας πράγμα που μαρτυρείται από τις πολυάριθμες τοιχογραφίες που έχουν βρεθεί στο ανάκτορο της Κνωσού. (Payne κ.συν., 2004)

1.2.2.1 Αρώματα – Καλλυντικά

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η βιομηχανία καλλυντικών στην Κρήτη, ήταν από τις πιο ανθηρές. Ένα πολύ διαδεδομένο επάγγελμα στη Μινωική Κρήτη ήταν του παρασκευαστή αρωμάτων, αλοιφών και ψιμυθίων. Στις μυκηναϊκές πινακίδες τον ονομάζουν AREPAJOO, ή αλοιφοποιό. Οι Κρήτες ανακάλυψαν και εκμεταλλεύτηκαν τα οφέλη της ελιάς τόσο στη διατροφή τους όσο και στη παρασκευή καλλυντικών. Το λάδι της ελιάς χρησιμοποιούταν ως έκδοχο, ή απορροφητικό αρωμάτων, στις διάφορες φροντίδες του σώματος και στα αθλήματα. Τα εργαστήρια των μεγάλων κρητικών ναών παρασκεύαζαν θυμιάματα, αλοιφές και αρωματικά έλαια για θρησκευτικούς σκοπούς, όμως οι απλοί ιδιώτες γνώριζαν τις «κοσμικές» χρήσεις τους. Η ανεύρεση αντικειμένων καλλωπισμού τόσο σε φτωχικούς όσο και σε βασιλικούς τάφους έδειξε ότι τα καλλυντικά ήταν απαραίτητα σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι ομορφονιές εμπότιζαν το σώμα τους στο λουτρό, με αναθυμιάσεις λάβδανου ή το λεγόμενο ronikijo⁶ (βλ. σελ. 65). (Faure, 2004)

Τα καλλυντικά και τα αρώματα δεν προορίζονταν μόνο να σκεπάζουν τις φοβερές μυρωδιές των ανθρώπων που πλένονταν λίγο ή καθόλου αλλά και για να διεγείρουν τις ερωτικές επιθυμίες. Σε όλο τον κόσμο της Εγγύς Ανατολής, που θεωρούσαν τη μυρωδιά σαν την εκδήλωση των βασικών ιδιοτήτων κάθε ατόμου, ανθρώπου ή θεού, τα καλλυντικά έπαιζαν τεράστιο μαγικό, θρησκευτικό ρόλο ακόμη και ιατρικό. Ήταν λάδια ζωής ικανά να αναζωογονήσουν, να αναμορφώσουν, ακόμη και να αναστήσουν. Τα χρησιμοποιούσαν τόσο για να αλείφουν τους ζωντανούς, όσο και τους νεκρούς ή τα θεϊκά είδωλα. Μπορεί να σπάνιζαν οι πραγματικές αίθουσες λουτρού, ξέρουμε ωστόσο ότι οι χώροι καθαμού αφθονούσαν στα μεγάλα ιερά. (Faure, 1990)

Παρ' όλα αυτά οι πληροφορίες γύρω από την χρήση των διάφορων αρωμάτων, αλοιφών και ψιμυθίων στο μινωικό χώρο είναι ελάχιστες κάτι που οφείλεται στην έλλειψη γραπτών κειμένων. Τις περισσότερες πληροφορίες τις αντλούμε μέσα από τις πινακίδες της γραμμικής Β, οι οποίες, τα περισσότερα στοιχεία που μας δίνουν, είναι για την χρησιμοποίηση και την κατασκευή των αρωμάτων από την πρόιμη εποχή του Χαλκού. Ο τρόπος με τον οποίο παρασκευάζονταν τα αρώματα περιγράφεται λεπτομερώς από τον Faure (1990)

Όσοι παρασκεύαζαν αρώματα, άνδρες ή γυναίκες, έκοβαν με κοπίδι και κατόπι κοπανούσαν στο γουδί τα αρωματικά μέρη της ίριδος⁷, του σαφρά⁸, του κρίνου, της μαντζουράνας, της μυρτιάς, του καλοκασιού, της φασκομηλιάς, της κύπειρου⁹ (βλ. σελ. 66), των λουλουδιών και των καρπών της κυδωνιάς και άφηναν πολλές μέρες τον πολτό να μουσκέψει στο νερό μιας λεκάνης. Ο οπός ή αιθέριο έλαιο ανέβαινε στην επιφάνεια· επιτάχυναν το ανέβασμά του με ένα ελαφρύ βράσιμο ή έστιβαν τον πολτό μέσα σ'ενα λινό πολύ λεπτό πανί· έτσι το αιθέριο έλαιο έβγαινε μέσα από τις ίνες του υφάσματος. Μετάγγιζαν κατόπιν το υγρό και το ανακάτευαν με ένα λιπαρό διαλυτικό, είτε με κάποιο φυτικό λάδι, όπως της ελιάς, του σησαμιού, του πικραμύγδαλου, του ρίκινου, της κολοκύθας, του λιναριού ή του κάρδαμου, είτε με κάποιο ζωικό λίπος, κατά κανόνα του βοδιού, στο οποίο πρόσθεταν λίγο αλάτι για να μην ταγγίζει. (σελ. 238)

1.2.2.2 Ψιμύθια

Από τις σωζόμενες τοιχογραφίες στα ανάκτορα της Κρήτης επιβεβαιώνεται με τον καλύτερο τρόπο και η χρήση ψιμυθίων από τις Μινωίτισσες. Τα μάτια και οι βλεφαρίδες διαγράφονται έντονα με μαύρο περίγραμμα από παχύ χρώμα που τα μεγαλώνει και τα κάνει πιο εκφραστικά. Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν ψιμύθια για να τονίσουν το λευκό του προσώπου και να βάψουν κόκκινα τα μάγουλα, τα νύχια, ακόμα και τους λοβούς των αυτιών τους. Για το βάψιμο των χειλιών χρησιμοποιούσαν πινέλο και άπλωναν το κόκκινο χρώμα που ήταν φτιαγμένο από κάποια χρωστική ύλη ορυκτής προέλευσης. Είναι σίγουρη εδώ η χρήση του μαλαχίτη και του γαληνίτη, που χρησιμοποιούνταν από τους Αιγυπτίους και που η χρήση τους συνεχίστηκε και στις μετέπειτα εποχές. Στο ίδιο συμπέρασμα, σχετικά με τη χρήση ψιμυθίων στην Κρήτη, καταλήγει και ο Faure (1990), ο οποίος εκτός των άλλων αναφέρει: «Ειδικοί τεχνίτες κατασκεύαζαν τα καλλυντικά για τα μάτια, τα μάγουλα, τα χείλη. Τα βλέφαρα της «Παριζιάνας» της Κνωσού, που είναι θεά ή μεγάλη ιέρια, είναι βαμμένα στην άκρη τους με μαύρο χρώμα, πράγμα που της μεγαλώνει εκπληκτικά τα μάτια. Το κόκκινο που έχει απλωμένο με το πινέλο στα χείλη της η «Παριζιάνα», ήταν και αυτό φτιαγμένο από κάποια χρωστική ύλη ορυκτής προελεύσεως, αιματίτη, κιννάβαρι, ή μίνιο¹⁰ (βλ. σελ. 66) διαλυμένη σε κάποια ελαιώδη κρέμα.» (σελ. 239) (βλ. εικ. 1.2.2.2.α). Οι Μινωίτες λόγω των στενών εμπορικών

σχέσεων που είχαν με τους Αιγύπτιους επηρεάστηκαν πολύ από τον πολιτισμό τους και υιοθέτησαν πολλές από τις συνήθειές τους. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1979· Αθανασίου, 2008)

Εικόνα 1.2.2.2.α Η «Παριζιάνα» της Κνωσού

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 12/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://osgouros.blogspot.com/2009/06/blog-post.html>

1.2.2.3 Σκεύη και σύνεργα καλλωπισμού

Για την αποθήκευση των ψιμυθίων αλλά και των αλοιφών τους, οι Μινωίτες είναι πιθανό να χρησιμοποιούσαν λίθινα αγγεία τα οποία τα συναντάμε από την προανακτορική περίοδο σε μεγάλο αριθμό και τα οποία ήταν είτε φωλεόσχημα ή είχαν τη μορφή αλατιέρας. (Faugé, 1990)

Στην πλούσια σειρά των σκευών και συνεργών του καλλωπισμού από τον κρητομυκηναϊκό χώρο συγκαταλέγονται καθρέφτες, χτένια, αγκιστροειδείς περόνες, σφηκωτήρες για τα μαλλιά, ωτογλυφίδες, μικρά κομψά μαχαιρίδια, πυξίδες, τριχολαβίδες, ξυράφια και σκεύη που σχετίζονται με αρώματα, αλοιφές και ψιμύθια. Η μεγάλη αυτή ποικιλία από σύνεργα και σκεύη καλλωπισμού, φανερώνει τη μεγάλη αγάπη των προϊστορικών κατοίκων της Κρήτης για τον καλλωπισμό. Όπως και σήμερα οι γυναίκες με τη χρήση ψυμιθίων προσπαθούσαν να κάνουν το πρόσωπο τους πιο όμορφο, διορθώνοντας ατέλειες της φύσης με τεχνητά μέσα και προβάλλοντας

περισσότερο κάποια χαρακτηριστικά σημεία, όπως π.χ. τα χείλη ή τα μάτια. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1979)

Για την περιποίηση των μαλλιών χρησιμοποιήθηκε ολόκληρη σειρά αντικειμένων. Τα χτένια είναι τα σπουδαιότερα και συναντούνται συχνά σε τάφους. Τα αντικείμενα αυτά ήταν φτιαγμένα από διάφορα υλικά (ξύλο, κόκαλο, ελεφαντοκόκαλο). Άλλοτε απλά και άλλοτε με παραστάσεις στη ράχη τους ή με κάλυψη χρυσών φύλων, χρησίμευαν για το χτένισμα των μαλλιών, αλλά και για το στόλισμά τους. Τα πιο περίτεχνα, απ' ότι φαίνεται, ανήκαν σε γυναίκες, ενώ τα πιο απλά τα χρησιμοποιούσαν οι μακρυμάλληδες Μινωίτες. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1979)

Μια σειρά από αγγεία φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκαν ως μυροδοχεία, ανάμεσά τους ορισμένοι ψευδόστομοι αμφορείς (βλ. εικ. 1.2.2.3.α), ληκύθια, φλασκιά, αλάβαστρα καθώς και αγγεία από υαλόμαζα και φαγεντιανή. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1989)

Εικ. 1.2.2.3.α Ψευδόστομος αμφορέας (ΥΜ ΙΙΒ). Από το ανάκτορο της Κνωσού

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 24/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.ics.forth.gr/isl/yppo_site/fokas/anatolikh_mesogios/apothikeutika.html

1.2.2.4 Κομμώσεις

Η μόδα του χτενίσματος στην μινωική Κρήτη, άλλαζε αδιάκοπα, και ήταν πολύ περίεργη. Τα χιλιάδες αγαλματίδια που αποκαλύφθηκαν σε ιερά κτίσματα, μαρτυρούν

μια ανεξάντλητη φαντασία. Οι κομψές γυναίκες σήκωναν κλιμακωτά με φουρκέτες από κόκκαλο ή μέταλλο τις μπούκλες των μαλλιών τους που σχημάτιζαν πλακούντες πυραμίδες, τούφες, κότσους, φλόγες, τις άφηναν να ανεμίζουν στους ώμους ή τις έδεναν με φαρδιές ταινίες ή τις μάζευαν κάτω από δικτυωτούς κεκρύφαλους. (Faure, 1990)

Εικ.1.2.2.4.α Οι γυναίκες με τα μπλε

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 24/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://3galactica.wikispaces.com/6.3.2+%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91+%CE%9A%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%91>

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να παρατεθούν και τα λόγια της Παπαευθυμίου-Παπανθίμου (1979) για τις κομμώσεις στη Μινωική Κρήτη

Η εξέταση των γυναικείων χτενισμάτων δείχνει ότι ήταν απαραίτητη η χρησιμοποίηση βοηθητικών, για τη συγκράτησή τους, εξαρτημάτων. Χαρακτηριστική για τις κομμώσεις είναι η σειρά MMIII ειδωλίων της πρώτης φάσης της νεοανακτορικής εποχής, που βρέθηκαν από τον Πλάτωνα στο ιερό του Πισκοκέφαλου Λασιθίου. Τα ψηλά και περίτεχνα χτενίσματα θα απαιτούσαν πραγματικά ειδική προετοιμασία και κατάλληλα εξαρτήματα (αγκιστροειδείς περόνες) για τη στερέωση. Ένα από τα ειδώλια αυτά έχει χτένισμα με πυκνές μπούκλες, που στη μέση χωρίζονται με χωρίστρα και πλαισιώνουν το πρόσωπο. Οι μπούκλες αυτές συγκεντρώνονταν ψηλά και πίσω με κότσο, που κρατιόταν στην θέση του με ταινία. Άλλο ειδώλιο παρουσιάζει ψηλά δεμένο χτένισμα. Το πιθανότερο είναι πως γινόταν αποκλειστικά από τα πλούσια μαλλιά, χωρίς να αποκλείεται το ενδεχόμενο να

χρησιμοποιήθηκαν στο εσωτερικό τούφες από ξένα μαλλιά. Πολλά στοιχεία για τη μινωική κόμμωση έδωσαν και οι τοιχογραφίες της Θήρας. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι εκείνη του πολύθυρου της Ξέστης που εικονίζει νεαρά κορίτσια με γιορταστική εμφάνιση να μαζεύουν λουλούδια. Κάθε μία από τις επτά μορφές αποτελεί και μια ξεχωριστή σύνθεση, πρωτότυπη και τολμηρή. Ένα από τα νεαρά κορίτσια έχει πυκνά μπουκλάκια, που δίνουν ιδιαίτερη χάρη στο κεφάλι. Σ'άλλο κορίτσι τα μαλλιά σχηματίζουν μεγάλη θηλιά, πίσω χαμηλά στο λαιμό, και μια μικρότερη στο μέτωπο, ενώ σ' άλλο τα μαλλιά πυκνά πέφτουν στην πλάτη ή κρατιούνται στο κεφάλι με ταινιωτές περιίδες, είδος κεκρύφαλου. (σελ. 215) (βλ. εικ. 1.2.2.4.α)

1.2.2.5 Ενδυμασία

Εκτός βέβαια από την κόμμωσή τους, οι Μινωίτες και οι Μινωίτισσες έδιναν ιδιαίτερη προσοχή και στην ενδυμασία τους. Γύρω στο 2.000 π.Χ αρχίζουν να αναπτύσσουν την ενδυμασία, ύστερα από τις εμπορικές συναλλαγές με τις χώρες στα παράλια της Μεσογείου (Αίγυπτος, Μικρά Ασία). Είναι φανερό ότι στη Κρήτη ο στολισμός αποτέλεσε μια πραγματική τέχνη. Κύριο στοιχείο της ανδρικής ενδυμασίας είναι η πολύ πλατειά ζώνη από πολύχρωμο ύφασμα. Ο πιο κοινός τύπος μοιάζει με δαχτύλιο που μπορεί να φτάσει ως το ύψος του στομαχιού και είναι άλλες φορές οριζόντια και άλλες φορές λοξή. Διακρίνονται επίσης παράλληλες λωρίδες, κόκκινες, μπλε, πάνω σε λευκό φόντο και διακοσμητικά θέματα από τρίγωνα και σπείρες. (βλ. εικ. 1.2.2.6.α) Υπήρχε ακόμη ένα είδος μπρούτζινης ζώνης, πολύ σφιγμένης, πάνω σε μια άλλη ζώνη από ύφασμα ή καστόρι που εξασθένιζε και μετρίαζε την επαφή με τη σάρκα. Αυτό το είδος κρικωτής ζώνης παρατηρείται συχνά πάνω στα σώματα των νέων στις τοιχογραφίες της Κνωσού και χρονολογείται στο τέλος ου 15^{ου} αι. π.Χ. (Faure, 1990)

Αντίθετα με την λιτότητα του αντρικού ενδύματος, τα επίσημα γυναικεία φορέματα είναι εξεζητημένα, ακόμη και πολύπλοκα. Το γυναικείο ρούχο έχει σειρές από βολάν στη φούστα σε σχήμα καμπάνας, με σφιχτή μέση και συνεχίζει στο κορσαζ, που αφήνει το στήθος ελεύθερο. (βλ. εικ. 1.2.2.5.α) Πιστεύεται ότι πολλές φορές σκεπάζονταν με ένα διαφανές μπολερό. Οι φούστες αυτές ξεκινούσαν εφαρμοστές στους γοφούς και κατέληγαν σε φαρδύ ποδόγυρο. Τα βολάν μπορούσαν να φτάσουν μέχρι δώδεκα

οριζόντιες σειρές και στέκονταν σκληρά. Το πως το επιτύγχαναν αυτό οι γνώμες διχάζονται. Πιθανό είναι να χρησιμοποιούσαν στηρίγματα μεταλλικά ή ξύλινα. Κατά άλλες θεωρίες το σύνολο αυτό ήταν φτιαγμένο από δέρμα, την τεχνική της επεξεργασίας του οποίου οι Κρήτες γνώριζαν καλύτερα από κάθε άλλο λαό. (Βουγιούκα, 1982)

Εικ. 1.2.2.5.α Θεά των όφεων. Αγαλματίδιο του 16^{ου} αι. π.Χ

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 24/05/2012 από την ιστοσελίδα http://kpe-kastor.kas.sch.gr/biod_net/schools5/exp-gymn-tripoli4.htm

1.2.2.6 Υποδήματα

Εικ. 1.2.2.6.α Πομπή νέων, τοιχογραφία από το παλάτι του Μίνωα, Κνωσός

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 24/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://katsba.ueuo.com/dim/c/toixografies/toixografies-minwi.htm>

Στοιχεία για τα υποδήματα στην Μινωική Κρήτη δεν υπάρχουν πολλά. Στις περισσότερες τοιχογραφίες που έχουν σωθεί οι Μινωίτες είναι ξυπόλητοι. (βλ. εικ. 1.2.2.6.α) Οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι οι Κρήτες δεν φορούσαν ποτέ παπούτσια σε εσωτερικούς χώρους. Τα κρητικά πατώματα ήταν γύψινα και μαλακά που αν τα πατούσαν με παπούτσια, θα είχαν φθαρεί. Αντίθετως, τα πατώματα στα διασωθέντα κτήρια είναι όλα σε πολύ καλή κατάσταση. (Payne κ.συν., 2004)

1.2.2.7 Κοσμήματα

Οι Κρήτες ήταν καταπληκτικοί χρυσοχόοι. Οι γυναίκες και οι άντρες της κοινωνίας αυτής φορούσαν βραχιόλια, δαχτυλίδια και περιδέραια. Εξασκούσαν την τέχνη του χρυσοχόου πολύ πριν το 1900 π.Χ. χρησιμοποιώντας τεχνικές φιλιγκράν¹¹ και κοκκοποίησης¹² (βλ. σελ. 66). Τα σχέδια φιλιγκράν γίνονταν από πρώτη ποιότητα χρυσού σύρματος. Κατά την κοκκοποίηση μικροί απειροελάχιστοι κόκκοι χρυσού συγχωνεύονται σε μια μαλακή χρυσή επιφάνεια. Και οι δύο τεχνικές μπορούν να δημιουργούν απίθανα καλλιτεχνικά έργα και συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και από τους Μυκηναίους στα μετέπειτα χρόνια. (Payne κ.συν., 2004) (βλ. εικ. 1.2.2.7.α)

Εικ. 1.2.2.7.α Χρυσά ενώτια με περίτεχνη διακόσμηση συρματοπλεκτικής και κοκκίδωσης (16^{ος} αι. π.Χ)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα http://rudyk-nikos13galanisgmail.blogspot.com/2012/01/blog-post_7775.html

Τα κρητικά δαχτυλίδια διακοσμούνταν με σκαλιστούς πολύτιμους λίθους και με χάντρες. Ο αμέθυστος, ο σκουρός καφέ-κόκκινος σαρδόνυχας, ο αχάτης και ο χαλαζίας ήταν από τους αγαπημένους τους πολύτιμους λίθους. Μερικά κοσμήματα και ιδίως τα δαχτυλίδια, πιέζονταν σε μαλακό πηλό αφήνοντας έτσι ένα μόνιμο σημάδι στην πινακίδα όταν σκλήρυνε. Ήδη από την εποχή των Νέων Ανακτόρων, οι Κρήτες ήταν αυθεντίες στο χάραγμα των χαντρών στις οποίες έδιναν το σχήμα φρούτων, μικρών θαλάσσιων όντων, εντόμων και ζώων. Μεταξύ των διασωθέντων κοσμημάτων βρέθηκαν χρυσές καρφίτσες σε σχήμα λουλουδιών, δαχτυλίδια, και μενταγιόν σκαλισμένα με εικόνες μινιατούρες της καθημερινής ζωής ή των θρησκευτικών γιορτών. (Payne κ.συν., 2004)

1.2.3 ΜΥΚΗΝΕΣ (1600-1100 π.Χ)

Οι πολιτισμοί των Κρητών και των Μυκηναίων διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, είχαν όμως και πολλά κοινά σημεία, συμπεριλαμβανομένης της κοινής τους χρονικής περιόδου και τοποθεσίας. Οι πόλεις της Κρήτης και των Μυκηνών είχαν εμπορικές συναλλαγές και οι Μυκηναίοι της ενδοχώρας υιοθέτησαν στιλ τέχνης και τεχνικές από τους Κρήτες. Έτσι από το 1600 π.Χ. η γενική ευημερία των Κρητών εξαπλώνεται πλέον στην ενδοχώρα, αγγίζοντας το Μυκηναϊκό πολιτισμό. Οι Μυκηναίοι όπως και οι Κρήτες ελέγχοντας το εμπόριο, οργάνωσαν εργοστάσια μέσα στα ανακτορικά κέντρα. Τα σπουδαιότερα απ' αυτά ήταν των Μυκηνών, της Πύλου, της Τύρινθας και των Αθηνών. Οι Μυκηναίοι εξήγαγαν κοσμήματα, όπλα, σκεύη, αλοιφές για το δέρμα, ελεφαντόδοντο και μικρά ξύλινα αντικείμενα. Ο Μυκηναϊκός πολιτισμός κατέρρευσε το 1100 π.Χ. όταν πειρατές εισέβαλαν στην ενδοχώρα, διέλυσαν το εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο, καταληστεύοντας τις πόλεις και αποδυναμώνοντας όσες πόλεις απέυφευγαν τις επιδρομές τους. (Payne κ.συν., 2004)

1.2.3.1 Αρώματα

Οι αρωματοποιοί ονομάζονταν «αυτοί που βράζουν τις αλοιφές», ALEPHAZOOI ή ALEIPHOZOOI. Πρέπει να είχαν πολύ μεγάλη θέση μέσα και έξω από τα ανάκτορα, δεδομένου ότι τα αρώματα, οι αλοιφές και τα καλλυντικά, χρησιμοποιούνταν τόσο στη

λατρεία όσο και σε μη θρησκευτικές χρήσεις, στην περιποίηση των ζωντανών όσο και των νεκρών. Το εμπόριο αρωμάτων είναι στην Ελλάδα αυτής της εποχής, μία από τις πιο κερδοφόρες επιχειρήσεις, αν σκεφτεί κανείς ότι ολόκληρα φορτηγά από φιάλες, οινοχόες, ψευδόστομους αμφορείς σφραγισμένους με κερί, που χωρούσαν δύο με τρία λίτρα αρωματικά έλαια, ξεκινούσαν από τα λιμάνια της Πελοποννήσου και της Κρήτης για όλα τα παράλια της Μεσογείου. Οι σωζόμενες πινακίδες της Πύλου μας δίνουν αρκετές πληροφορίες σχετικά με τη δουλειά της σημαντικής αυτής βιοτεχνίας που ελεγχόταν από τους άρχοντες των ναών και των ανακτόρων. Τον 13^ο αι. π.Χ. αναφέρονται τα έλαια του φασκόμηλου, της κύπερης και του ρόδου. Για την παρασκευή των αρωμάτων χρησιμοποιούσαν ως βάση το λάδι, στο οποίο προσέθεταν αλάτι για να μην ταγγίζει και έπειτα τα ανακάτευαν με αιθέρια έλαια. Χρησιμοποιούσαν τρεις τρόπους για να πάρουν τις αρωματικές ουσίες: την έκθλιψη, την εν θερμώ εκχύλιση και την ψυχρά έκθλιψη. (Faugre, 1987)

1.2.3.2 Καλλωπισμός

Ο καλλωπισμός στις Μυκήνες είναι το ίδιο σημαντικός όπως και στην Κρήτη. Από τοιχογραφίες στα ανάκτορα της Πύλου και των Μυκηνών είναι εμφανές ότι οι Μυκηναίες έκαναν την ίδια χρήση ψιμιθίων όπως και οι Μινωίτισσες. Παρ' όλα αυτά, ειδώλια που μαρτυρούν μία μορφή ενός διαφορετικού καλλωπισμού έχουν βρεθεί και στις Μυκήνες. Τα περισσότερα από αυτά έχουν βρεθεί στη λεγόμενη "Οικία των Μυκηνών" και παρουσιάζουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Λόγω του σχετικά μεγάλου μεγέθους τους, θεωρείται ότι είχαν λατρευτικό χαρακτήρα. Όλα τα ειδώλια έχουν μία αποτρόπαια όψη (μάτια γουρλωμένα, τερατώδη χείλη) η οποία θεωρείται ηθελημένη ενώ σύμφωνα με την άποψη μερικών αρχαιολόγων ο τρόπος που είναι ζωγραφισμένα τα πρόσωπα θυμίζει έντονα προσωπείο (μάσκα). Ο λόγος που αυτά τα ειδώλια παρουσιάζουν αυτή την όψη είναι επειδή χρονολογούνται στο τέλος Μυκηναϊκού πολιτισμού, περίοδος κρίσιμη και με πολλούς κινδύνους. Πιθανώς οι Μυκηναίοι χρησιμοποιώντας τα ψιμίθια για να δώσουν αυτή την τρομακτική όψη στα ειδώλια, να θέλησαν να προστατευτούν από το κακό. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, συγκεκριμένα, ένα ειδώλιο που είναι γνωστό με το όνομα “Σφίγγα των Μυκηνών”. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι έντονα και επιβλητικά και τονίζονται από ζωηρή ζωγραφική σε κόκκινο και μαύρο χρώμα σε λευκό βάθος. Επίσης παρατηρούνται διακοσμήσεις με αστρικά σύμβολα (στιγμορόδακες), στα μάγουλα και στο πιγούνι κάτι που θυμίζει έντονα, σημάδια τατουάζ. (βλ. εικ. 1.2.3.2.α) Σε αντίθεση με τα μεγάλα ειδώλια που βρέθηκαν στην “Οικία των Μυκηνών”, το βάνσιμο του προσώπου εδώ, δεν παραμόρφωνει τα χαρακτηριστικά του προσώπου και εξυπηρετεί αποκλειστικά λατρευτικούς σκοπούς. (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, 1997)

Εικ. 1.2.3.2.α Σφίγγα των Μυκηνών

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 28/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://el.wikipedia.org/wiki>

1.2.3.3 Κομμώσεις

Οι άντρες Μυκηναίοι συνήθιζαν να αφήνουν μακριές γενειάδες και να δένουν τα μαλλιά τους σφιχτά στο κεφάλι. Τα σφιχτά δεμένα μαλλιά ήταν πιο εξυπηρετικά την ώρα της μάχης και του κυνηγιού. (Payne κ.συν., 2004)

Και οι Μυκηναίες είχαν τα μαλλιά τους μπουκλες όπως και οι Μινωίτισσες πρόσθεσαν όμως δικά τους στοιχεία. Κάτι τέτοιο γίνεται εμφανές από την τοιχογραφία στο ανάκτορο της Τύρινθας όπου παρουσιάζεται μια Μυκηναία με τα μαλλιά της πιασμένα σε κότσο στο πίσω μέρος του κεφαλιού της και ο οποίος είναι πολύ πιο απλός από τις κομμώσεις που παρουσιάζονται στις τοιχογραφίες στα Ανάκτορα της Κρήτης. (Payne κ.συν., 2004) (βλ. εικ. 1.2.3.4.α)

1.2.3.4 Ενδυμασία

Οι Μυκηναίοι επηρεάστηκαν από τον υψηλό πολιτισμό των Κρητών και έτσι το μινωικό με το μυκηναϊκό ένδυμα δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες διαφορές. Οι Μυκηναίοι άντρες φορούσαν βασικά την κοντή κρητική φούστα. Όπως δείχνουν όμως οι τοιχογραφίες του Μυκηναϊκού ανακτόρου, επινόησαν αργότερα ένα εφαρμοστό περιζώμα το οποίο αντικατέστησε τη φούστα. Οι άντρες φορούσαν επίσης φαρδείς χιτώνες με μανίκια. Οι Μυκηναίοι σε αντίθεση με τους Κρήτες, υιοθέτησαν τις γκέτες ή περικνημίδες από μπρούτζο, δέρμα ή τσόχα για να προστατεύσουν τα πόδια τους από τα τραύματα στη μάχη ή στα ταξίδια τους διαμέσου κατάφυτων περιοχών με άγριους θάμνους. (Κωνσταντινίδη, 1989)

Οι γυναίκες ακολούθησαν την Κρητική μόδα πολύ περισσότερο απ' ότι οι άντρες. Οι εικόνες Μυκηναίων γυναικών σε τοιχογραφίες δείχνουν τα ίδια φορέματα με ακάλυπτο μπούστο, με τα κοντά μανίκια και μακριές φούστες ή φούστες με πιέτες. (Κωνσταντινίδη, 1989) (βλ. εικ. 1.2.3.4.α)

Όλη αυτή η εποχή που διακρίνεται από την επίδραση δύο ξεχωριστών πολιτισμών, μας άφησε πολλά στοιχεία από τους τάφους που ανοίχτηκαν, που δείχνουν το πάθος και τη δεξιοτεχνία που είχαν στην κατασκευή χρυσών κοσμημάτων τα οποία και χρησιμοποιούσαν για τη διακόσμηση των ρούχων τους. Τα ένθετα κοσμήματα σώζονται σε μεγάλη ποικιλία τύπων και μορφών: στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται οι πόρπες και οι περόνες, που στήριζαν το ένδυμα στους ώμους, ενώ στη δεύτερη ανήκουν οι ρόδακες, οι δίσκοι με ανάγλυφη διακόσμηση και τα «κομμένα ανάγλυφα» τα οποία χρησιμοποιούνταν πιθανώς για τη διακόσμηση των ενδυμάτων κατά την ταφή. Αυτά τα

ένθετα κοσμήματα βρέθηκαν και σε τάφους της Μινωικής Κρήτης κάτι που αποδεικνύει για άλλη μια φορά τις στενές σχέσεις που είχαν αυτοί οι δύο λαοί. (Κωνσταντινίδη, 1989)

Εικ.1.2.3.4.α Μυκηναία, τοιχογραφία από την Τύρινθα (1375-1200 π.Χ)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 28/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.google.gr/imgres?q=μυκηναία+τοιχογραφία+από+την+Τύρινθα&hl=el&sa=X&biw=1366&bih=643&tbn=isch&prmd=imvns&tbnid=3UQEWS_fxAAzWM:&imgrefurl=http://www.mikrosapoplous.gr/liada/Mykinaia1.html&docid=vE7JgtAfZCDA8M&imgurl=http://www.mikrosapoplous.gr/ili

1.2.3.5 Κοσμήματα

Κοσμήματα όπως ήταν τα βραχιόλια, τα περίτεχνα περιδέραια, τα σκουλαρίκια σε σχήμα φεγγαριού, οι μπανέλες, οι καρφίτσες και τα δαχτυλίδια για τα μαλλιά φανέρωναν το Μυκηναϊκό πλούτο. Τα δαχτυλίδια-σφραγίδες και άλλα κοσμήματα συνδιάζονταν με σκαλισμένους αμέθυστους, κυανούς, κοπτικούς λίθους, και λαμπερό μαύρο αιματίτη. (βλ. εικ. 1.2.3.5.α) Μεγάλες ποσότητες έγχρωμου κεχριμπαριού σε χρώμα μελιού ή καφέ εισάγονταν από τη Βόρεια Ευρώπη στις Μυκήνες για να χρησιμοποιηθούν σε κολιέ και χάντρες. (Payne κ.συν., 2004)

Εικ. 1.2.3.5.α Χρυσό δαχτυλίδι-σφραγίδα με πομπή δύο γυναικών προς ιερό οικοδόμημα

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 28/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.schizas.com/site3/index.php?option=com_content&task=view&id=3015

2. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Η ζωή και τα επιτεύγματα κάθε λαού χωρίζονται σε δύο μεγάλες περιόδους: την προϊστορική και την ιστορική εποχή. Την ιστορική εποχή χαρακτηρίζουν οι γραπτές πηγές που είναι δυνατό να διαβαστούν και να γίνουν αντιληπτές. Στην Ελλάδα, έχουμε λαμπρά παραδείγματα ιστορικών και μυθογράφων. Αυτοί, προσπαθώντας να καταγράψουν και να χρονολογήσουν τη περασμένη ιστορία του ελληνικού έθνους, η οποία μέχρι τότε μεταδιδόταν προφορικά από γενιά σε γενιά, μας άφησαν εξαίρετα έργα μεγάλης λογοτεχνικής και ιστορικής αξίας, από τα οποία και αντλούμε όλα τα στοιχεία για την ζωή στα χρόνια εκείνα. Τέτοιοι “ποιηταί”, όπως τους χαρακτηρίζουν, ήταν ο Όμηρος και ο Ησίοδος, οι οποίοι θεωρούνται μυθογράφοι και οι οποίοι χρησιμοποίησαν τις παραδόσεις για να δώσουν τη γενεαλογία των ηρώων τους. Ο Ηρόδοτος, από την άλλη, ήταν ο πρώτος πεζογράφος ο οποίος προσπάθησε με μεγάλη έρευνα να χρονολογήσει το ιστορικό παρελθόν των Ελλήνων. (Ανδρόνικος κ.συν 1971)

Στα χρόνια που διαδέχτηκαν τους Προϊστορικούς χρόνους, και πιο συγκεκριμένα από το τέλος του Μυκηναϊκού πολιτισμού όπου και κλείνει μια μακρόχρονη περίοδος στην εποχή της ιστορίας του ελληνικού έθνους, η Ελλάδα αποτελεί μια μεγάλη ναυτική δύναμη και ο ελληνικός πολιτισμός εξαπλώνεται από τα παράλια της Μεσογείου μέχρι και τη Μαύρη Θάλασσα. Δημιουργούνται πόλεις-κράτη οι οποίες και ενεργούν ανεξάρτητα η μία από την άλλη και διοικούνται από βασιλείς ή αριστοκράτες. Οι πιο μεγάλες ήταν η Σπάρτη που άκμασε κατά τον 7^ο αι. π.Χ και η Αθήνα με περίοδο ακμής κατά τον 5^ο αι.π.Χ. (Payne κ.συν., 2004)

2.1. ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ Ή “ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΑΙΩΝΕΣ” (1100- 750 π.Χ)

Η περίοδος που οι Αγγλοσάξονες αποκαλούν «the dark ages» και εξελίσσεται από το 1100 έως το 800 π.Χ, θεωρείται σκοτεινή επειδή, εξαιτίας της έλλειψης γραπτών πηγών, δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες για όσα διαδραματίστηκαν τότε στο χώρο του Αιγαίου. Τα μόνα σίγουρα γεγονότα είναι ότι αυτή η εποχή σηματοδοτείται από την ευρεία χρήση του σιδήρου και την αλλαγή στην τεχνολογία τη κεραμεικής, γεγονότα που τοποθετούνται περί το 1100-1050 π.Χ., όπου και τελειώνει η υπομυκηναϊκή φάση. Για

την περίοδο αυτή, από το 1200 π.Χ. και εξής, δεν υπάρχουν γραπτές πηγές. (Mosse, 1991)

Μετά την παρακμή του Μυκηναϊκού πολιτισμού, η γραφή σχεδόν ξεχάστηκε. Ένας ελληνόφωνος λαός, οι Δωριείς, εισέβαλλε από το βορρά στην κυρίως χώρα, συνεισφέροντας ακόμα πιο πολύ στην κατάρρευση του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Κυριάρχησαν σε πολλές περιοχές εκδιώκοντας τους κατοίκους και προκαλώντας την φτώχεια και την εξαθλίωση. Είναι επομένως λογικό σ'αυτά τα χρόνια ο καλλωπισμός και η περιποίηση της εμφάνισης να μην αποτελούν πρωταρχική σημασία για τους ανθρώπους. Τα πενιχρά κτερίσματα άλλωστε που έχουν βρεθεί σε τάφους αυτής της περιόδου, επιβεβαιώνουν με κάθε βεβαιότητα τα παραπάνω. (Payne κ.συν. 2004)

Από ανασκαφές ωστόσο, σε τάφους της εποχής, ανασύρθηκε πλήθος μπρούτζινων καρφίτσων και περόνων. Μερικοί ιστορικοί συμπεράναν ότι αυτές οι καρφίτσες είναι απόδειξη ότι οι Δωριείς εισήγαγαν τα ενδύματα με πτυχές στην περιοχή. Άλλες όμως αυθεντίες πιστεύουν ότι τα ενδύματα με πτυχές άρχισαν να παρουσιάζονται στο τέλος της Μινωϊκής και Μυκηναϊκής εποχής. Σε μερικούς τάφους όπως στο Λευκαντί Εύβοιας, ανακαλύφθηκαν τάφοι με ποσότητες χρυσών κοσμημάτων πράγμα που σημαίνει ότι υπήρχαν πλούσια κέντρα ακόμη και στη «μεσαιωνική εποχή». (Payne κ.συν. 2004)

2.2 ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ (750-480 π.Χ)

Μολονότι δεν υπάρχουν πολλές σχετικές πληροφορίες, είναι σαφές ότι οι θεσμοί που αναπτύχθηκαν και συνέβησαν κατά τους «σκοτεινούς αιώνες» έθεσαν τα θεμέλια της γρήγορης ανάπτυξης του ελληνικού πολιτισμού και της κουλτούρας που ακολούθησε την Αρχαϊκή περίοδο. Το 776 π.Χ. γίνονται οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες, ενώ το ελληνικό αλφάβητο που βασιζόταν αποκλειστικά σε φοινικικούς χαρακτήρες, το 750 π.Χ. αναβίωσε τα γράμματα. Η Αρχαϊκή περίοδος ήταν η εποχή των τυράννων, ενός άντρα κυβερνήτη για κάθε πόλη-κράτος. Η λέξη «τύραννος» εκείνη την εποχή δεν είχε την κακή έννοια που πήρε αργότερα. (Payne κ.συν., 2004)

2.2.1 Ο ΚΑΛΛΩΠΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

Λίγα κείμενα τροφοδότησαν την ανθρώπινη φαντασία όσο η Ιλιάδα και η Οδύσσεια. Χάρη στον Όμηρο μπορούμε να διαμορφώσουμε μια πληρέστερη εικόνα της ζωής των γυναικών της αριστοκρατείας. Ξέρουμε κυρίως από αυτόν, ότι ο καλλωπισμός τους είναι δουλειά σημαντική και επιτηδευμένη, που διεξάγεται με διάκριση και σεμνότητα, μέσα στα απομονωμένα γυναικεία διαμέρισματα. (Mireaux, 1995)

Τα πρότυπα της γυναικείας ομορφιάς αυτήν την περίοδο είναι παρόμοια με τα πρότυπα ομορφιάς της σημερινής εποχής. Οι Έλληνες στα Αρχαϊκά χρόνια, θαύμαζαν τα ωραία πόδια, το ανάστημα, το βάδισμα μιας γυναίκας, τα πλατειά χέρια, τα άσπρα μπράτσα, τα γεμάτα μάγουλα, τα άφθονα και σγουρά μαλλιά και ο πλούσιος στήθος. Ένα επαινετικό επίθετο που συχνά επαναλαμβάνεται από τον Όμηρο παρουσιάζει το στήθος με «κόλπο βαθύ». Ο Όμηρος και οι σύγχρονοί του άνδρες, φαίνονται να εκτιμούν πολύ τα εξωτερικά χαρακτηριστικά στοιχεία της θηλυκότητας. Τα πρότυπα της αντρικής ομορφιάς ήταν ο άντρας να έχει γερά πόδια, γεμάτους μηρούς, μυώδη μπράτσα και πλατείς ώμους και στήθος. Αυτός ο τύπος αντρικής ομορφιάς θα επιβιώσει στην αρχαϊκή ελληνική γλυπτική μέχρι τον 5^ο αι. π.Χ. (Mireaux, 1995)

2.2.1.1 Λουτρό

Οι άνθρωποι της εποχής του Ομήρου δεν ασχολούνται με το σώμα τους το πρωί, αλλά στο τέλος του απογεύματος, πριν το δείπνο και ύστερα από τη δουλειά της ημέρας. Η πραγματική τουαλέτα γίνεται σε ειδική αίθουσα που βρίσκεται στην ακτίνα των γυναικών. Δούλες ραντίζουν το λουόμενο, από το κεφάλι μέχρι τα πόδια, με ζεστό νερό που το μεταφέρουν μέσα σε λέβητες. Τρίβουν το σώμα του και το αλείφουν ύστερα ελαφρά με ζεστό λάδι, που καμιά φορά είναι αρωματισμένο. Πλένουν και στεγνώνουν με ιδιαίτερη φροντίδα τα μακριά μαλλιά τους και τα γένια τους, όπως κάνει ο Οδυσσεύς στη διάρκεια του μπάνιου που πέρνει μόνος του στον ποταμό, παράμερα από τη Ναυσικά και τις δούλες της. Τους χτενίζουν ή μάλλον ξεμπλέκουν τα μαλλιά με τη βοήθεια των δαχτύλων τους. Ωστόσο αυτό το «τελετουργικό» ισχύει μόνο για τους άνδρες. Οι γυναίκες, δεν πηγαίνουν στο λουτρό που βρίσκεται στο ισόγειο στην ακτίνα των

υψηλότερων και το οποίο διαθέτει πέτρινους λουτήρες. Γι αυτές υπάρχουν φορητοί μεταλλικοί λουτήρες, που τους χρησιμοποιούν στα διαμερίσματά τους. (Mireaux, 1995)

Σχετικά με τα προϊόντα καθαρισμού, ξέρουμε από γραπτές, μαρτυρίες ότι οι Έλληνες γνώριζαν διάφορες ουσίες. Για το λουτρό του σώματος είχαν το λίτρον ή νίτρον (διάφορα νιτρικά άλατα)· επίσης χρησιμοποιούσαν ποτάσα, που έπερναν από στάχτη φυτών ή από το βράσιμό τους, και ονομαζόταν κονίς ή κονία. Ακόμη γνώριζαν και τις φυσικές γαίες όπως την κιμωλία γη, τη νιτροποιό γη ή την πλυντρίδα γη. Τα υλικά αυτά που χρησιμοποιούνταν για τον καθαρισμό του σώματος, ονομάζονταν ρύμμα ή σμήμα. Μετά το πλύσιμο με το ρύμμα, για να μην ξεραθεί το δέρμα τους, οι αρχαίοι αλείφονταν με λάδια, συνήθως θερμασμένα και αρωματισμένα. (Ανώνυμος, 1989)

2.2.1.2 Νέκταρ-Αμβροσία

Ως γνωστόν οι δώδεκα αρχαίοι θεοί των Ελλήνων, τρέφονταν αποκλειστικά με νέκταρ και αμβροσία. Η αμβροσία, που είναι στην πραγματικότητα μόνο αθανασία, στα Ομηρικά Έπη εμφανίζεται άλλοτε ως στερεά τροφή, άλλοτε ως φάρμακο και άλλοτε ως άρωμα για τους θεούς. Όπως η αμβροσία είναι η ουσία της αθανασίας, το νέκταρ είναι το «σταμάτημα της θνησιμότητας», αυτό που προστατεύει από την φθορά και τον θάνατο. Οι αρχαίοι πίστευαν πως οι ουσίες αυτές αποτελούν μια θεραπεία αθανασίας, ικανές να δίνουν σ' ένα σώμα την ιδιότητα να αντιστέκεται στο χρόνο και να αψηφά τον θάνατο. Πάνω στα αθάνατα σώματα με τακτική επάλειψη φέρνουν ομορφιά, λάμψη και ενέργεια. Έτσι η Δήμητρα δοκιμάζει να εμφυσήσει την αθανασία σ' ένα παιδί που είναι προορισμένο να πεθάνει, αλειφόντάς του την επιδερμίδα, μ' αυτές τις δραστικές ουσίες και κάνοντάς του μασάζ. (Faure, 2004· Sissa & Detienne, 1993)

2.2.1.3 Αρώματα

Τα αρώματα φαίνεται να έχουν ξεχωριστή σημασία για τους ανθρώπους στα χρόνια του Ομήρου. Ο Faure (2004), μας δίνει κάποια παραδείγματα από την Ιλιάδα και την Οδύσσεια: «*Ο ίδιος ο Τηλέμαχος κάνει συχνές εντριβές με έλαιο χρισμάτων όταν τελειώνει το λουτρό του, στον οίκο του Νέστορα καθώς και στον Μενέλαου. Ο Οδυσσεύς έχει*

επιπλέον δικαίωμα μετά το λουτρό σε αρωματισμένα ενδύματα, θνώδεα, ένα επίθετο που θυμίζει τα αρωματικά ξύλα, θύου, που καίνε στο τζάκι εκείνης που τον φιλοξενεί. (Οδύσσεια, V, 264 & 60)». «Η Ανδρομάχη παίρνει το μωρό της κάτω από τον αρωματισμένο της μαστό χαμογελώντας κάτω από τα δάκρυστά της. (Ιλιάδα, VI, 483-484)» (σελ. 202). Η αναφορά αρωματικών λαδιών από τον Όμηρο και αργότερα από τον Αισχύλο φανερώνουν τη συνέχεια της χρησιμοποίησής τους από τους μυκηναϊκούς χρόνους. Στις ακόλουθες, ωστόσο περιόδους πολλά από τα συστατικά καθώς και οι τρόποι της κατασκευής είναι γνωστό ότι έφτασαν από τη Ανατολή. Ίσως αυτή η εισαγωγή των αρωμάτων από την Ανατολή στην μετά Όμηρο περίοδο να είχε εκτοπίσει την τοπική παραγωγή, που υπήρχε στη διάρκεια της Μυκηναϊκής περιόδου. Στον 6^ο αι. π.Χ. η χρήση των αρωμάτων φαίνεται πως είχε φτάσει σε τέτοια υπερβολή, που το 594 π.Χ. ο Σόλων θεώρησε σωστό να απαγορεύσει στους άντρες να πουλούν αρώματα και αλοιφές. (Faure, 2004)

Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν τα αρώματα για να αρέσουν στους άντρες τους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση. Αποζητούσαν από τα αρώματα να τις κάνουν όσο το δυνατό διαφορετικές από τις άλλες γυναίκες αλλά και περισσότερο ελκυστικές. Σε πολλά κείμενα βλέπουμε τα γυναικεία αρώματα να χρησιμοποιούνται ως δόλωμα για τους συζύγους, τους εραστές, τους μοίχους. (Faure, 2004)

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα περιγράφεται στην Ιλιάδα όπου η Ήρα θέλοντας να ξελογιάσει τον Δία απομονώνεται στο δωμάτιό της και προχωρεί σε ένα φροντισμένο και επιδέξιο καλλωπισμό.

«Το ποθητό κορμί με αθάνατο νερό ξεπλένει πρώτα,
να φύγει η λέρα, διπλομάλαμα μετά με λάδι αλείφτη,
ευωδιαστό, θεϊκό, πανέμοστο· να το κουνούσες μόνο
στου Δία μπροστά το χαλκοκάτωφλο, το αρχοντικό παλάτι,
γη κι ουρανό με μιας θα γέμιζε με τη μοσχοβολιά του.
Μ' αυτό το πάγκαλο της άλειψε κορμί, μετά εχτενίστη,
κι έπειτα πλέκει με τα χέρια της στραφαλιστές πλεξούδες,
θεϊκές, πανώριες, απ' τ' αθάνατο να κρεμούνται κεφάλι.»

Ιλιάδα, XIV, 170-178

Ωστόσο, αρώματα αυτήν την εποχή, χρησιμοποιήθηκαν και για τις διάφορες τελετουργίες. Έτσι, οι νύφες «λούζονταν» με άρωμα από μυρτιά, αφού όπως μας πληροφορεί ο Faure (2004): « Το δέρμα, τα μαλλιά, τα ενδύματα των γυναικών κυρίως την ημέρα του γάμου, πρέπει να μυρίζουν ωραία» (σελ. 219). Η μυρτιά στα χρόνια του Ομήρου ήταν το αφιερωμένο στη θεά Αφροδίτη δενδρύλλιο και το προτιμούσαν για την δροσερή και κιτρική ευωδία του. Με αυτό έπλεκαν και τα στεφάνια των νεονύμφων στην Αττική. Με τη γαμήλια πομπή μεταφέρονται και αγγεία με αρώματα, ο σφαιρικός και χωρίς λαβή αλάβαστος, σκεύος εξωτικό όπως και τα περισσότερα αρώματα που περιέχονται σε αλαβάστρινα φιαλίδια. (βλ. εικ. 2.2.1.4.α) Το αγγείο με τα αρώματα είναι και αυτό με το οποίο θάβουν τα ανύπαντρα κορίτσια μαζί με το νυφικό τους που δεν φόρεσαν. (Faure, 2004)

Στις κηδείες, οι γυναίκες έπλεναν τον νεκρό και κατόπιν άλειφαν το σώμα του με μύρα, τον στόλιζαν με άνθη και με στεφάνι και τον τοποθετούσαν πάνω σε κλίνη μέσα στο σπίτι. Οι οφειλόμενες στον νεκρό τιμές ήταν εξαιρετικά σημαντικές στην αρχαιότητα αφού εξυπηρετούσαν την ανάγκη να απελευθερωθεί η οικογένεια από το μίσημα του θανάτου. (Blanck, 2004)

Εικ. 2.2.1.3.α Αλάβαστρο για αρώματα

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://eleysis69.wordpress.com>

2.2.1.4 Ψιμύθια

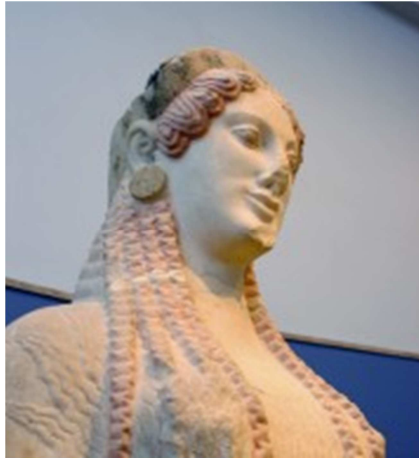
Από τα κείμενα και την χημική ανάλυση των υπολειμάτων που ανακαλύφθηκαν σε μερικούς τάφους της εποχής, μαθαίνουμε ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν για τα μάγουλα και για τα χείλη κερουσίτη (λευκός μόλυβδος), βαφή φίκου, βαφόρριζα,

κόκκινη ώχρα, ρεαλγάριο, σκόνη χέννας¹³ (βλ. σελ. 66) χυμούς από μούρο και από άκανθα. Ορισμένα από αυτά τα προϊόντα αναμειγμένα με έλαια και με κρέμες. Μαύριζαν τον περίγυρο των ματιών τους με σκόνη αντιμονίου ή με κοχλ (μαυράδι για τα φρύδια). (Faure, 2004)

2.2.1.5. Κομμώσεις - Γενειάδες

Στα Ομηρικά έπη μαρτυρούνται για τους πρώιμους χρόνους μακριά μαλλιά και για τα δύο φύλα. Το ίδιο πιστοποιούν για την Αρχαϊκή εποχή τα σωζόμενα ευρήματα. Δύο βασικοί τύποι χτενίσματος διακρίνονται: στον έναν τα μαλλιά πέφτουν πίσω από τα αυτιά μέχρι την πλάτη, ενώ στον άλλο, ένα μέρος τους πέφτει και μπρος, πάνω στο στήθος. Συχνά τα μαλλιά δένονται σφιχτά με στρογγυλή ταινία, άλλοτε είναι πιο ελεύθερα στον αυχένα, καμιά φορά δένονται στην κάτω άκρη με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να μαζευτούν και προς τα πάνω. Γύρω στα μέσα του 7^{ου} αι. π.Χ., παρατηρείται μία διαφορετική μόδα κατά την οποία τα μαλλιά κόβονται στο ύψος του αυχένα ή λίγο παρακάτω. Ο συνήθως πλούσιος όγκος των μαλλιών που σκέπαζε τα αυτιά παρουσιάζει με την βοήθεια εγχάρακτων γραμμών, οριζόντια διατάξη, πράγμα το οποίο οδήγησε στον όρο «οροφωτή φενάκη», αν και δεν πρόκειται βέβαια για τεχνητή περούκα. Περίπου στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ αρχίζουν να προτιμούν εκτός από την κόμμωση με τα μαλλιά ελεύθερα προς τα κάτω και μία κόμμωση που παλιότερα απαντούσε μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις και στην οποία τα μακριά μαλλιά που πέφτουν στο πλάι δένονταν με μια ταινία, απ' όπου κρεμόταν πάλι η άκρη τους. (βλ. εικ. 2.2.1.5.α) Κοντά μαλλιά κατά την Αρχαϊκή εποχή, είχαν οι ελεύθερες γυναίκες που πενθούσαν και οι δούλες. (Blanck, 2004)

Εικ. 2.2.1.5.α Κόρη της Αρχαϊκής περιόδου (γύρω στο 520 π.Χ)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://www.windmillstravel.com/gr/album.php?id=24&destination=1&destinationtype=region&page=7>

Οι άντρες ευγενικής καταγωγής που ξεχωρίζουν από τους κοινούς, έχουν περιποιημένη γενειάδα η οποία έχει μυτερό σχήμα. Ωστόσο η μόδα αυτή ακολουθείται από τους ηλικιωμένους άντρες μέχρι τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. (βλ. εικ. 2.2.1.5.β). Τον 6^ο αι. π.Χ όμως οι νεότεροι άντρες προτιμούσαν το κοντότερο και στρογγυλότερο μούσι. (Blanck, 2004)

Εικ. 2.2.1.5.β Αμφορέας του 530 π.Χ. Ο Αχιλλέας και ο Αϊάντας κατά τον Τρωικό πόλεμο

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://peri-planomenos.blogspot.com/2011/12/2011.html#axzz1wGzfewmV>

2.2.1.6 Ενδυμασία

Σε αντίθεση με τα ενδύματα της Μινωικής-Μυκηναϊκής περιόδου (ιδιαίτερα δε τα γυναικεία) τα ενδύματα είχαν ως βάση ένα ύφασμα σε ορθογώνιο σχήμα, έτσι ακριβώς όπως έβγαινε από τον αργαλειό. Για το γυναικείο ένδυμα, βασικό κομμάτι αποτελεί ο μάλλινος πέπλος, πρόγονος του δωρικού χιτώνα, ο οποίος ήταν ένα ορθογώνιο ύφασμα που δεν χρειαζόταν να ραφτεί και στερεωνόταν στους ώμους με μακριές περόνες. Ο τρόπος που φοριόταν επέτρεπε να δημιουργείται άνοιγμα για τον λαιμό και τον δεξιό βραχίονα. Χαρακτηριστικό εξωτερικό γυναικείο ένδυμα της Αρχαϊκής περιόδου είναι και το λεγόμενο λοξό ιμάτιον, το οποίο μαρτυρείται από το 700 π.Χ. περίπου, αρχικά σε ιωνικά αγαλματίδια από πηλό, και αργότερα και στην υπόλοιπη Ελλάδα και είναι κυρίως γνωστό από τις αρχαϊκές κόρες της Ακρόπολης των Αθηνών. (βλ. εικ. 2.2.1.6.α) Ο δεύτερος βασικός τύπος ενδύματος, ο ιωνικός χιτώνας, φοριόταν τόσο από άντρες όσο και από γυναίκες, ήταν λινός και λιγότερο ή περισσότερο μακρής ανάλογα με την ηλικία και την κοινωνική θέση αυτού ή αυτής που τον φοράει. Από την πρώιμη Αρχαϊκή περίοδο σώζονται πολλές παραστάσεις αντρικών μορφών με κοντό χιτώνα, στον οποίο ένα τμήμα του υφάσματος περνάει κάτω από τον κάβαλο από πίσω προς τα εμπρός και κατόπιν στερεώνεται με ζώνη με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματίζεται κάτι σαν σορτς. Ο πέπλος και ο χιτώνας φοριούνταν συχνά με ζώνη στη μέση. Όσοι ασχολούνταν με χειρωνακτικές εργασίες και αυτοί που χρειάζονταν όσο το δυνατό περισσότερη ελευθερία κινήσεων στην εργασία τους φορούσαν ένα κοντό ζωσμένο χιτώνα (χιτών ετερομάσχαλος) με ένα μόνο άνοιγμα για τον βραχίονα, ενώ ο δεξιός βραχίονας έμενε ακάλυπτος. (Blanck 2004)

Το πανωφόρι ήταν και αυτό πριν φορεθεί ένα κομμάτι υφάσματος το οποίο διακρινόταν σε δύο βασικούς τύπους: το ιμάτιο που ήταν απλώς τυλιγμένο, και η χλαμύς που στερεωνόταν με πόρπη. Ενώ το ιμάτιο μπορούσε να φορεθεί τόσο από άντρες όσο και από γυναίκες, η χλαμύς προοριζόταν αποκλειστικά για τους άντρες. Κατά κανόνα ήταν πιο κοντή από το ιμάτιο το οποίο αποτελούσε περισσότερο το ένδυμα των εφήβων, των ταξιδιωτών και των στρατιωτών. (Mireaux 1995· Blanck 2004)

Εικ. 2.2.1.6.α Κόρη από την Ακρόπολη (674 π.Χ)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/AR/kore%20674.htm>

Προς το τέλος της Αρχαϊκής περιόδου η μόδα στο γυναικείο ένδυμα αλλάζει και έτσι παρατηρείται στις παραστάσεις ότι οι γυναίκες απεικονίζονται σχεδόν μόνο με ραμμένους χιτώνες και όχι με πέπλο. Από τότε που σκότωσαν με τις περόνες τους τον μοναδικό Αθηναίο επιζώντα, από θλιψη για τον χαμό των αντρών τους στην άτυχη πολεμική διένεξη με τους Αιγινήτες, οι Αθηναίες υποχρεώνονται από το κράτος να φορούν αποκλειστικά τον ιωνικό χιτώνα που στερεωνόταν με στρογγυλές καρφίτσες οι οποίες ήταν ακίνδυνες. Η αλλαγή αυτή στη μόδα μαρτυρείται και από τα ταφικά ευρήματα αφού ενώ σε παλαιότερες ταφές βρίσκονταν δυο πόρπες ή περόνες στο ύψος των ώμων, αυτό δεν ισχύει στις ταφές των υστεροαρχαϊκών χρόνων. (Mireaux 1995· Blanck 2004)

2.2.1.7 Υποδήματα

Και κατά την Αρχαϊκή περίοδο οι περισσότεροι άνθρωποι εμφανίζονται ξυπόλητοι αφού είχε γίνει έθιμο να μην φοράνε παπούτσια σε εσωτερικούς χώρους. Ο Ερμής

παρουσιάζεται να φοράει κοντές μπότες δεμένες με κορδόνια περασμένα από μια διπλή σειρά κουμπιών ή μέσω σιδηροθηλιών. (βλ. εικ. 2.2.1.7.α) Οι κυνηγοί, οι ταξιδιώτες και οι ιππείς φορούσαν αυτό το είδος μπότας. Οι μπότες έφταναν μέχρι τη μέση του μηρού ή μέχρι το γόνατο και έχουν φτερά πίσω επειδή ήταν ο αγγελιοφόρος των θεών. Το γνωστότερο υπόδημα της αρχαίας Ελλάδας που ήταν το σαντάλι δεν παρουσιάζεται συχνά αυτήν την περίοδο. (Payne κ.συν. 2004)

Εικ. 2.2.1.7.α Μπρούτζινο άγαλμα του Ερμή, 525-500 π.Χ.

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.sikyon.com/Sicyon/Sculpture/ssculpture_gr.html

2.2.1.8 Κοσμήματα

Ενώ η ενδυμασία είναι σχετικά απλή, ο στολισμός είναι πλούσιος αυτήν την εποχή. Οι υπερμεγέθεις πόρπες με διάφορα διακοσμητικά ή εικονογραφικά μοτίβα ή ακόμη και ολόκληρες μυθολογικές σκηνές που έχουν χαραχτεί πάνω στο τοξωτό σκέλος της πόρπης ή στην υποδοχή της περόνης ήταν διακοσμημένες ήδη από την ύστερη Γεωμετρική και την πρώιμη Αρχαϊκή περίοδο κυρίως στο βοιωτικό χώρο. Κατά την Αρχαϊκή εποχή η ανατολική Ιωνία είχε τα πρωτία στην χρυσοχοΐα και ακόμη και οι άντρες φορούσαν κοσμήματα στο λαιμό και στα αυτιά. Απόδειξη αποτελεί η ανακάλυψη του τάφου ενός άρχοντα στην Αίγινα στον οποίο και βρέθηκε ένας ολόκληρος θησαυρός. Από

δακτυλίδια, βραχιόλια και μαργαριταρένια περιδέραια μέχρι χρυσές παρωτίδες και δεκάδες μικρές πλάκες από σκαλισμένο χρυσό. (Blanck, 2004)

Επίσης, ένα ακόμη παράδειγμα για τα κοσμήματα ενός ανθρώπου της ανώτερης τάξεως που διαφέρουν από αυτά ενός κοινού ανθρώπου, αντλούμε από την 18^η ραψωδία της Οδύσσειας. Αναφέρονται στα δώρα που κάνουν οι μνηστήρες στην Πηνελόπη, όπου εκτός από ένα μεγάλο κεντητό πέπλο με 12 προσαρμοσμένες χρυσές περόνες, της προσφέρονται ένα περιδέραιο από κεχριμπάρια μονταρισμένα από χρυσό, σκουλαρίκια σαν αυτά της Ήρας και μια γούνα κατασκευασμένη από κομμάτια λεπτοδουλεμένα. (Mireaux, 1995)

Για τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις υπήρχαν κοσμήματα από φθηνά υλικά (χαλκό, γυαλί) όπως επίσης υποκατάστατα των χρυσών κοσμημάτων από επιχρυσωμένη τερακότα, τα οποία μιμούνταν ορισμένα διακοσμητικά σχήματα με εντυπωσιακή ακρίβεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις το κόσμημα είχε και χαρακτήρα φυλακτού και αυτό είναι γνωστό λόγω της ύπαρξης μεγάλου αριθμού δακτυλιόλιθων και περιάπτων για τον λαϊκό με μαγικές επιγραφές και σύμβολα. (Blanck, 2004)

2.3 ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (480-336 π.Χ)

Μετά τους τυράννους, στην Αθήνα, επέρχεται η δημοκρατία (510 π.Χ). Οι Αθηναίοι πολέμησαν τους Πέρσες στη Μικρά Ασία και την Ελλάδα πάνω από 20 χρόνια. Οι Πέρσες νικήθηκαν στη Σαλαμίνα από τους Αθηναίους το 480 π.Χ. Οι πόλεμοι συνεχίστηκαν για λίγα χρόνια ακόμα, αλλά οι αποικισμοί των Ελλήνων στη Μικρά Ασία απελευθερώθηκαν και έτσι η απειλή της Περσίας σταμάτησε. Οι Αθηναίοι απέκτησαν σπουδαίο ναυτικό και η Σπάρτη γίνεται η κυρίαρχη δύναμη των πόλεων-κρατών. (Payne κ.συν 2004)

Η ακμή της Αθήνας από το 478-404 π.Χ ονομάζεται Χρυσός Αιώνας ή Αιώνας του Περικλή. Η Αθήνα την εποχή αυτή γίνεται μια αυτοκρατορία. Οι Αθηναίοι εισάγουν τροφές, πολύτιμα μέταλλα, ακατέργαστα και κατεργασμένα προϊόντα από τις μακρινές αυτοκρατορίες. Ο δήμος υποστηρίζει τις τέχνες, τα γράμματα, τις επιστήμες γι αυτό και σπουδαίοι συγγραφείς, ρήτορες, ποιητές και γλύπτες μεγαλουργούν την εποχή αυτή. Σε μια τέτοια κοινωνία με οικονομική, πολιτική και πολιτιστική άνθιση είναι επόμενο ο

καλλωπισμός του σώματος και του προσώπου να έχει ιδιαίτερη θέση στην καθημερινότητα των κατοίκων της. (Payne κ.συν 2004)

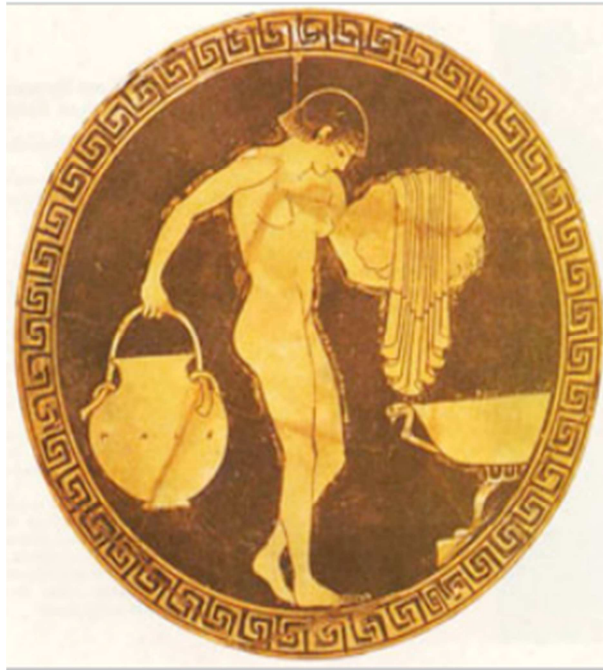
Η Αθηναϊκή αυτοκρατορία έληξε το 404 π.Χ μετά τον δεύτερο Πελοποννησιακό πόλεμο όπου και σιγά-σιγά την εξασθένηση των πόλεων-κρατών “εκμεταλλεύτηκε” ο Φίλιππος ΙΙ ο Μακεδόνας, ο οποίος και επέβαλε την βασιλεία το 338 π.Χ. (Payne κ.συν 2004)

2.3.1 Δημόσια λουτρά

Δημόσια λουτρά στην Αθήνα εμφανίζονται από τον 5^ο αι. π.Χ. σε συνδιασμό με τα γυμνάσια και γίνονται περισσότερα τον 4^ο αι π.Χ. (βλ.εικ. 2.3.1.α) Η καθαριότητα του σώματος δεν ήταν πάντα συνδεδεμένη με την υγιεινή. Τα μόνα λουτρά που γίνονταν για λόγους καθαριότητας ήταν αυτά των αθλητών. Οι αθλητές επειδή αλείφονταν με λάδι πριν γυμναστούν, κολλούσε πάνω στο δέρμα τους σκόνη και χώμα και έτσι το πλύσιμο ήταν απαραίτητο. Τα γυμνάσια ή αλλιώς βαλάνεια, ήταν μεγάλα κτήρια με χώρους προορισμένους για αθλητισμό, επιστημονικές ανασχολήσεις και ανάπαυση. Βρίσκονταν έξω από τα τείχη της πόλης δίπλα σε πύλες και ήταν χτισμένα ανά δύο, ένα για τους άντρες και ένα για τις γυναίκες. Οι επισκέπτες αλείφονταν πρώτα με ελαιόλαδο ανακατεμένο με αρωματικές ουσίες, έπειτα έζυναν το σώμα τους με ένα ειδικό ξύστη από ορείχαλκο (σιγγελίδα) και ξεπλένονταν με νερό. Οι εύπορες οικογένειες διέθεταν ιδιωτικά λουτρά στα σπίτια τους, όπου όμως συχνά είχαν μονάχα ένα νιπτήρα με ψηλό πόδι. (Kolobova & Ozeretskaia, 1989· Flacelière 2003)

Και την εποχή αυτή η συνήθεια να πλένονται το βράδυ πριν το δείπνο παραμένει. Ήταν μια συνήθεια τόσο διαδεδομένη, ώστε οι λέξεις «λούομαι» και πηγαίνω να δειπνήσω ήταν ουσιαστικά συνώνυμες. Ακόμη και ο Σωκράτης που φρόντιζε περισσότερο για την ψυχή του παρά για το σώμα του, όταν τον καλούσαν να δειπνήσει έκανε το μπάνιο του προτού πάει στο σπίτι του οικοδεσπότη. (Kolobova & Ozeretskaia, 1989)

Εικ. 2.3.1.α Αθηναϊκή κύριξ των αρχών του 5ου αι. π.Χ. Νεαρή γυναίκα στο λουτρό

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://thesacredhillside.wikispaces.com/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82+%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82>

2.3.2 Αρώματα

Στην Αθήνα τον καιρό του Αριστοφάνη (περίπου 445 - 386 π.Χ.), υπάρχουν έμποροι αρωμάτων και των δύο φύλων, διατηρώντας μια ολόκληρη αγορά αρωμάτων και αρωματικών φυτών, το μυροπολείον. Η Αθήνα αυτήν την εποχή δεν έχει τίποτα άλλο να πουλήσει παρά μόνο αντικείμενα πολυτελείας. Οι αρωματοποιοί τοποθετούσαν τα αρώματα σε επίχρυσα μικρά φιαλίδια από αλάβαστρο ή σε εικονογραφημένα πήλινα αγγεία, καθιστώντας τα αληθινά αντικείμενα τέχνης τα οποία όμως και κόστιζαν ακριβά. Από τη Λυσιστράτη του Αριστοφάνη (στίχος 946) φαίνεται να αναφωνεί ένας άντρας που η γυναίκα του τον καταξόδευε σε μυραλοιφές: «Καταραμένος ας είναι αυτός που πρώτος παρασκεύασε ένα άρωμα!». Το εμπόριο των αρωματικών ουσιών είχε γίνει σε όλα τα μεγάλα άστη, εξίσου σημαντικό όσο και το εμπόριο των οίνων και αυτών αρωματισμένων. Το άνοιγμα των νέων αγορών ίσως υπήρξε και ο κύριος λόγος της εκστρατείας του Αλεξάνδρου αφού έχει γίνει γενικά αποδεκτό ότι οι Έλληνες επεδίωκαν

να αγοράζουν τις πρώτες ύλες στην Αφρική, στην Κύπρο και στην Ασία σε χαμηλή τιμή και να τις μεταπωλούν επεξεργασμένες, εκατό ή διακόσιες φορές ακριβότερα. (Faure, 2004)

Από το 430 π.Χ, χρονολογία της έξαρσης της επιδημίας πανώλης στην Αθήνα, η φιλοσοφία για τη χρήση αρωμάτων πήρε δύο κατευθύνσεις: την ηθική και την επιστημονική ή ρεαλιστική. Ο **Σωκράτης** (469-399 π.Χ) πίστευε ότι η χρήση αρωμάτων για καλλωπιστικούς σκοπούς, ήταν περιττή, καθώς ήταν αιτία ψευδαισθήσεων και παρεκτροπών, άρα και καταδικαστέα. Υποστήριζε ότι δεν ήταν ανάγκη οι νιόπαντρες γυναίκες που είχαν συνήθεια να χρησιμοποιούν τα αρώματα σε μεγάλο βαθμό, να αρωματίζονται αφού οι πιο γλυκές οσμές αναδύονται από τις ίδιες. Για τον Σωκράτη το μόνο άρωμα που μετράει είναι το «άρωμα της αρετής». Ο **Πλάτων** (427-347 π.Χ) υποστήριζε ότι η αρωματοθεραπεία δεν μπορεί να θεωρηθεί επιστήμη. Την κατατάσσει στις τεχνικές μεθόδους μίμησης της φύσης. Δεν έχει άλλο προορισμό παρά μόνο την άμεση απόλαυση των ταπεινότερων αισθήσεων γι αυτό και αξιολογεί τις αλοιφές και τα θυμιάματα ως «μέρος των εκλεπτύσεων της ζωής του ανθρώπου». (Faure, 2004)

Για τον **Αρίστιππο** (435-355 π.Χ.) αντίθετα, ιδρυτή της Κυρηναϊκής σχολής και μαθητή του Σωκράτη, η με μέτρο χρήση των αρωμάτων ούτε αφαιρεί αλλά ούτε και προσθέτει κάτι στις ιδιότητες ενός ανθρώπου. Τα αρώματα δυσφημούνται από την υπερβολική χρήση τους. Στην ουσία οι φιλόσοφοι καταδικάζουν τα αρώματα γιατί δεν τους φαίνονται ούτε χρήσιμα, ούτε αναγκαία, αλλά μάλλον επικύνδινα, όπως τα ναρκωτικά. (Faure, 2004)

Σε αντίθεση με τους φιλοσόφους, οι Έλληνες φυσιδίφες, υιοθέτησαν μια πιο επιστημονική στάση απέναντι στα αρώματα. Πρώτος ο **Αριστοτέλης** (384-322 π.Χ), γιος γιατρού, ενδιαφέρθηκε να εξηγήσει την διαδικασία της διύλησης και έτσι υποδεικνύει μεθόδους εξαγωγής των βασικών ελαίων. Ανάμεσα στα αναρίθμητα έργα που οι μεταγενέστεροι αποδίδουν στον Αριστοτέλη και στους μαθητές του, αναφέρονταν δύο βιβλία για τα φυτά, τρία για τη Φύση και ένας απροσδιόριστος αριθμός «Προβλημάτων φυσικής ιστορίας». Ήταν επίσης ο πρώτος που διαπίστωσε ότι τα αρώματα περιέχοντας κάποιες ουσίες που προκαλούν αφυδάτωση, αποξηραίνουν τα μαλλιά αυτών που τα χρησιμοποιούν, και τα κάνουν να γκριζάρουν πιο γρήγορα. (Faure, 2004)

Παρόμοιες παρατηρήσεις για την υγρασία και την ξηρασία έκανε και ο βοτανολόγος, μαθητής του Αριστοτέλη, **Θεόφραστος** (372 π.Χ.- περ. 287 π.Χ.) ο οποίος και έγραψε το περίφημο έργο «Περί Οσμών» το οποίο θεωρείται και το πρώτο επιστημονικό σύγγραμμα που πραγματεύεται τις οσμές και τα αρώματα. Υποστήριζε πως η καλή οσμή προέρχεται από την χώνευση των υγρών υπό την επήρεια της θερμότητας και ερμήνευσε με αυτόν το τρόπο το γεγονός ότι στις χώρες όπου υπάρχει ξηρασία και καύσωνας παράγονται οι περισσότερες και καλύτερες αρωματικές ουσίες. Στο επίσης δικό του έργο, «Περί φυτών ιστορία» περί τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. ο Θεόφραστος παραθέτει έναν κατάλογο με τα φυτά που χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή αρωμάτων. Αυτά ήταν: η κανέλλα¹⁴ ή κιννάμωνο καθώς και ένα άλλο είδος κανέλας με παρόμοιες ιδιότητες επονομαζόμενο ως η σινική κανέλα ή σιναμική, το αποξηραμένο κάρδαμο¹⁵, το βαλσαμόδεντρο¹⁶, η γενίστη¹⁷, ο στύραξ¹⁸, ο κόστος, το μύρο, ο κρόκος, η μύρρα, το αρωματικό βούρλο και η αρωματική καλαμιά, η μαντζουράνα, ο λωτός και το άνηθο. (βλ. σελ. 67) Από όλα αυτά τα φυτά, οι ρίζες, οι φλοιοί, τα κλαδιά, τα ξύλο, οι σπόροι, τα κόμμεα, ή τα άνθη χρησιμοποιούνται ανάλογα με την περίπτωση στην αρωματοποιία. Μερικά από αυτά φύονται σε πάρα πολλά μέρη, όμως τα καλύτερα και τα πιο εύοσμα είδη προέρχονται από την Ασία και τις ηλιόλουστες περιοχές. (Faure, 2004)

2.3.3 Ψιμύθια

Από τον 5^ο αι. π.Χ. που εδραιώθηκε η χρήση του μακιγιάζ και έπειτα, οι Ελληνίδες συνεχίζουν να χρησιμοποιούν διάφορα καλλυντικά, τα περισσότερα από τα οποία προέρχονταν από την Ανατολή, για να χρωματίσουν το πρόσωπό τους. Η χρήση σκόνης ανθρακικού μολύβδου για να καλύψουν τυχόν ατέλειες είναι χαρακτηριστική αυτήν την εποχή και έχει καταστρεπτικές συνέπειες για το δέρμα τους. Η υπέρμετρη χρήση του μολύβδου ως κρέμα για πρόσωπο, διαδόθηκε και εξαπλώθηκε από την Ελλάδα και σε άλλους πολιτισμούς γύρω από την Μεσόγειο, γεγονός που άρχισε να γελοιοποιείται από τα συγγράματα της εποχής. Σιγά-σιγά τα καταστρεπτικά αποτελέσματα που είχε στο δέρμα άρχισαν να αναγνωρίζονται και έτσι αντικαταστάθηκε με λιγότερο βλαβερά υλικά. (Witkowski & Lawrence, 2001)

Στο μακιγιάζ των ματιών το πάνω βλέφαρο σκιαζόταν με κοκκινωπό καφέ, ενώ με πράσινο φωτιζόταν η περιοχή του τόξου των φρυδιών. Το περίγραμμα των ματιών γινόταν με μαύρο kohl ή με το ίδιο πράσινο των βλεφάρων. Πολλές φορές τονιζόταν μόνο η γραμμή του πάνω βλεφάρου, που προεκτεινόταν προς τις δύο γωνίες των ματιών. Τα φρύδια και οι βλεφαρίδες μαυρίζονταν με καρύδια ή αντιμόνιο, ενώ χαρακτηριστική είναι η μικρή απόσταση ανάμεσα στα φρύδια. Η Ελληνίδα αυτής της εποχής έλιωνε πάνω στη φωτιά μαύρο χρώμα που χρησιμοποιούσε για την βαφή των φρυδιών και των βλεφαρίδων. Το ρουζ για τα μάγουλα ήταν φτιαγμένο από φυτικές ουσίες και μάλιστα από την ρίζα του φυτού που λεγόταν έχγουσα ή άγχουσα. Το χρώμα του ήταν περισσότερο το γήινο κόκκινο παρά το ροζέ και το τοποθετούσαν σε σχήμα κύκλου, αναμφίβολα, όμως η τοποθέτηση γινόταν σύμφωνα με τις προσωπικές προτιμήσεις της κάθε γυναίκας. Τα μάγουλα συνοδεύονταν από χρωματισμένα χείλη, ίδιας απόχρωσης με το ρουζ, ενώ μερικές φορές βάφονταν μόνο τα χείλη αρκετά έντονα. Οι γυναίκες που ανήκαν σε χαμηλότερες κοινωνικά τάξεις δεν χρησιμοποιούσαν χρώματα στο πρόσωπο. (Σαββίδου, 1997)

2.3.4 Κομμώσεις - Γενειάδες

Πριν εγκαταληφθούν τα μακριά μαλλιά στους άντρες και διαχωριστούν οι κομμώσεις αντρών και γυναικών κατά την ώριμη Κλασική εποχή, μεσολάβησε ένα διάστημα κατά το οποίο έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές ένα είδος κόμμωσης με δύο πλεκτές κοτσίδες που δένονταν στο πίσω μέρος της κεφαλής. (Picard, 1998) (βλ.εικ.2.3.4.α)

Εικ.2.3.4.α Καρυάτιδα με το χαρακτηριστικό χτένισμα

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://www.sepik.net/nea/?p=7520>

Οι Αθηναίες στα χρόνια του Περικλή συνέχισαν να έχουν μακριά μαλλιά χτενισμένα σε μπούκλες και τα φέρνουν με διάφορους τρόπους στο επάνω και στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Οι αρχαιολόγοι βρήκαν χτένες σε ανασκαφές στην Αγορά της Αθήνας οι οποίες αποτελούν θαυμάσια έργα τέχνης. Είχαν επίσης πολλές κορδέλες για τα μαλλιά και συχνά τα τύλιγαν με διάφανα υφάσματα. Όπως και στην Αρχαϊκή εποχή, κοντά μαλλιά είχαν οι ελεύθερες γυναίκες που πενθούσαν και οι δούλες. (Blanck, 2004)

Παράλληλα με τις κομμώσεις οι Αθηναίες έβαφαν και τα μαλλιά τους. Το χρώμα που προτιμούσαν ήταν το «βενετσιάνικο» πυρό χρώμα που πίστευαν πως είναι το χρώμα των μαλλιών της Αφροδίτης. Ωστόσο το χρώμα που εκτιμούσαν περισσότερο οι άντρες στις γυναίκες ήταν το ξανθό, κάτι που μαρτυρείται στα ερωτικά συγγράματα της εποχής. (Picard, 1998)

Οι άντρες είχαν και αυτοί μακριά μαλλιά αλλά μετά τους μηδικούς πολέμους (502-449 π.Χ.) σχεδόν μόνο τα παιδιά έχουν μακριά μαλλιά. Όταν και αυτά πλησιάζουν στην εφηβεία τα κόβουν και τα αφιερώνουν στους θεούς. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει στη Σπάρτη: τα παιδιά έχουν κομμένα σύριζα τα μαλλιά τους και οι ενήλικοι έχουν μακριά κόμη. Οι περισσότεροι ελεύθεροι Αθηναίοι της Κλασικής εποχής είχαν τα μαλλιά τους αρκετά κοντά, όπως λόγου χάρη οι άρχοντες της ζωφόρου των Παναθηναίων. (βλ. εικ. 2.3.4.β) (Flaceliere, 2003)

Εικ. 2.3.4.β Τμήμα της παράστασης της πομπής των Παναθηναίων από τη ζωφόρο του Παρθενώνα.

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα http://www.pheidias.gr/2007_10_01_archive.html

Κατά την Αρχαϊκή και Κλασική εποχή στην Ελλάδα ήταν πολύ συνηθισμένη η γενειάδα, και μάλιστα η πλούσια γενειάδα, στην οποία έδιναν με προσεγμένο κόψιμο το σχήμα σφήνας. Οι έφηβοι αντίθετα, όπως φαίνεται από τα αγάλματα των κούρων και τις παραστάσεις σε αγγεία, ήταν μέχρι το τέλος της εφηβικής τους ηλικίας καλά ξυρισμένοι αφού το χνούδι αποδίδεται πολύ σπάνια. (Blanck, 2004) (βλ. εικ. 2.3.4.γ)

Εικ. 2.3.4.γ Το «παιδί του Μαραθώνα» (340-330 π.Χ.)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα http://history-pages.blogspot.com/2012/05/blog-post_8504.html

2.3.5 Ενδυμασία

Τις πληροφορίες που έχουμε σχετικά με τα ενδύματα της Κλασικής περιόδου, οι οποίες τελειώνουν με τον θάνατο του Φιλίππου το 336 π.Χ., τις αντλούμε από γλυπτά που διασώθηκαν αλλά και από ζωγραφίες σε αγγεία και ταφόπετρες όπου οι άνθρωποι παρουσιάζονται με τα καθημερινά τους ενδύματα. Η αρχή του κλασικού ντυσίματος έγκειται περισσότερο στο να φέρει κανείς το ύφασμα ριχτό επάνω του, παρά να είναι ραμμένο. Ουσιαστικά όμως το βασικό ένδυμα της Αρχαϊκής περιόδου συνεχίστηκε το ίδιο και στην Κλασική εποχή.

Οι εργάτες, οι στρατιώτες και άλλα δραστήρια πρόσωπα φορούσαν ακόμα τον κοντό χιτώνα. Οι χιτώνες όμως αυτοί ήταν απαλότεροι και είχαν περισσότερο ύφασμα. Μακρύ

χιτώνα φαίνεται πως φορούσαν οι ώριμοι άντρες, μερικοί θεοί και οι επίσημοι. Ο ηνίοχος των Δελφών φοράει τον μακρύ ιωνικού στιλ χιτώνα. (βλ. εικ. 2.3.5.α)

Εικ. 2.3.5.α Ο ηνίοχος των Δελφών (478-474 π.Χ)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://pierion.20m.com/gallery02/gallery02.html>

Το μιάτιο και η χλαμύδα διατηρήθηκαν σαν πανωφόρια. Το μιάτιο είναι μακρύτερο και προσαρμόζεται πάνω στο σώμα με ποικίλους τρόπους. Το γόητρο των ατόμων εξαρτιόταν από την ευκολία και τη χάρη που φορούσαν το μιάτιό τους. Η χλαμύδα επίσης έγινε μεγαλύτερη και φοριόταν με διάφορους τρόπους. Κάποιες φορές την τύλιγαν και την έδεσαν γύρω από τη μέση τους. (Payne κ.συν., 2004)

Όσον αφορά την ένδυση των γυναικών, αυτήν την εποχή επιστρέφει στην μόδα ο δωρικός χιτώνας (μάλλινο πέπλο που στερεωνόταν με πόρπες). Γίνεται όμως και αυτός από φαρδύτερο και ελαφρύτερο ύφασμα. Είχε περισσότερο περίσσευμα απ' ότι το αρχαϊκό πέπλο και φοριόταν είτε κλειστό είτε ανοιχτό από τη δεξιά πλευρά. Ο ιωνικός χιτώνας παραμένει σχεδόν ίδιος, εκτός του ότι η πλισαρισμένη παραλλαγή ήταν ένας από τους πολλούς τρόπους που φοριόταν. Οι γυναίκες και αυτήν την εποχή συνεχίζουν να φορούν κοντούς χιτώνες όπως και οι άντρες, για τα σπορ και τις διάφορες δραστηριότητες. Το γυναικείο μιάτιο έγινε και αυτό μεγαλύτερο όπως και το αντρικό. (Payne κ.συν., 2004)

Η γυναικεία τουαλέτα είναι εκείνη που περιλαμβάνει και την περισσότερη πολυχρωμία και επιζητώντας τους χρωματικούς συνδιασμούς. Οι νέες φορούσαν όχι

μόνο άσπρο χρώμα, αλλά επίσης και πορφυρό, το χρώμα του κρόκου και της ελιάς. Ορισμένες κραυγαλέες πολυχρωμίες θεωρούνταν κακόγουστες και ήταν αυτές που χαρακτήριζαν τις εταίρες. Τα φορέματα των έγγαμων γυναικών ήταν κατά γενική ομολογία πιο σεμνά. (Picard, 1998)

2.3.6 Υποδήματα

Οι μπότες ήταν ακόμη στη μόδα. Στο τέλος της Αρχαϊκής περιόδου μια άλλη μπότα εμφανίζεται συνδιάζοντας το ύψος της μπότας με το άνοιγμα του σανδαλιού. Ήταν πλεγμένη από λωρίδες δερμάτινες ή σχηματιζόταν από ένα κομμάτι δέρμα. Τα σανδάλια επίσης εμφανίζονται πολύ συχνά και σε πολλά σχέδια στην κλασική τέχνη, μολονότι οι περισσότεροι άνθρωποι δεν φορούσαν παπούτσια. (Payne κ.συν, 2004)

2.3.7 Κοσμήματα

Οι Ελληνίδες της Κλασικής εποχής δεν φορούσαν πολλά κοσμήματα, διασώθηκαν όμως κάποια καταπληκτικά κομμάτια. (βλ. εικ. 2.3.7.α). Λειτουργικά αξεσουάρ όπως οι καρφίτσες και οι περόνες διακοσμούνται και αυτά υπέροχα κάτι που αποδεικνύει την επιδεξιότητα των Ελλήνων χρυσοχόων της εποχής. (Payne κ.συν, 2004)

Εικ. 2.3.7.α Χρυσό σκουλαρίκι του 4ου αι. π.Χ.

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://travelphotobase.com/v/USMAB/MAAF3151.HTM>

2.4 ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η Ελληνιστική περίοδος άρχισε με τον Μέγα Αλέξανδρο, ο οποίος ήρθε στο θρόνο μετά τον φόνο του πατέρα του Φιλίππου ΙΙ του Μακεδόνα. Ο Αλέξανδρος ήταν ένας χαρισματικός στρατηλάτης. Νίκησε την Περσική Αυτοκρατορία, κάτι που οι Έλληνες δεν μπόρεσαν να κάνουν για πολλές γενιές, κατακτώντας περιοχές που εκτείνονται από τη σημερινή Ελλάδα ως το Αφγανιστάν. Μετά τον θάνατό του σε ηλικία 33 ετών, οι διάδοχοί του εξουσίασαν αυτήν την τεράστια περιοχή, ιδρύοντας καινούριες πόλεις όπως η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και διαδίδοντας τον ελληνικό πολιτισμό, τη γλώσσα και τα έθιμα με τη βία, με διατάγματα και με παραδειγματισμό. Το είδος διακυβέρνησης της Μακεδονίας ήταν η μοναρχία και όχι η δημοκρατία. Το 275 π.Χ. το κράτος του Αλεξάνδρου χωρίστηκε σε τρία βασίλεια, το ένα με κέντρο την Αίγυπτο, το άλλο στην Ανατολή και το τρίτο ήταν η ίδια η Μακεδονία. Την περίοδο αυτή αυξάνεται η βία, οι καταστροφές και η χρήση μηχανικών όπλων. Ολόκληροι πληθυσμοί υποδουλώθηκαν και πόλεις καταστράφηκαν από τους Έλληνες αλλά και από τους Ρωμαίους. Το 168 π.Χ. η Μακεδονία κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους, οι οποίοι το 146 π.Χ. κατέκτησαν και την Κόρινθο και έτσι ολόκληρη η Ελλάδα έπεσε στα χέρια των Ρωμαίων. (Payne κ.συν., 2004)

2.4.1 Αρώματα

Είναι βέβαιο ότι λίγους μήνες πριν τον θάνατό του, ο Μέγας Αλέξανδρος, ετοίμαζε με πολύ προσοχή μια ναυτική εκστρατεία γύρω από την Αραβική χερσόνησο. Στόχος του εκτός από το χρυσό και τα κοσμήματα, ήταν περισσότερο τα αρώματα και κυρίως δύο συγκεκριμένα ρητινώδη θυμιάματα: το λιβάνι και το μύρο. Το λιβάνι οι Ανατολίτες το αποξέραναν και έκαιγαν τους κόκκους του μέσα σε λιβανιστήρια με σκοπό να εισπνεύσουν την βαλσαμική και ερεθιστική του μυρωδιά. Το απόσταγμα του μύρου το ανακάτευαν σε κρασί για να το καταστήσουν πιο ζαλιστικό και γλυκό. Αυτά τα αρώματα όμως εκτός από τις ιατρικές και υγιεινές τους ιδιότητες αφού τα χρησιμοποιούσαν σαν αντισπασμωδικά και ηρεμιστικά, χρησίμευαν και για να καλύπτουν τη φοβερή δυσοδία

που αναπνέει κανείς σε χώρες της Ανατολής. Επίσης τα ξεχώριζαν επειδή θεωρούσαν ότι τους έδιναν χαρακτήρα και προσωπικότητα όπως και το όνομα. (Faure, 1991)

Η χρησιμοποίηση των αρωμάτων όπως και σε προηγούμενες περιόδους προορίζεται και για τελετουργικούς σκοπούς. Έτσι η χρησιμοποίηση του λιβανιού σε θρησκευτικές τελετές θεωρούνταν ως ένα μέσο για να διώξει κανείς το κακό και το θάνατο, να επικοινωνήσει με τους θεούς, να διαφύγει την ανθρώπινη φύση, να γίνει αιώνιος. Έκαιγαν το λιβάνι μπροστά στους θρόνους των ηγεμόνων και των ειδώλων των θεών. Οι ιερείς και οι άρχοντες ζούσαν μέσα σε μια οσμή αγιότητας, καθώς έτρεχε το λάδι του μύρου πάνω στο κορμί τους, στα μαλλιά τους, στη γενειάδα τους, στα πόδια τους. Μετά τον 5^ο αι. π.Χ. η κατανάλωση του λιβανιού συνεχώς μεγάλωνε. Το κάημιμο λιβανιού και το χρίσμα με έλαιο μύρου είχαν καταστεί δύο από τις πιο σημαντικές πράξεις λατρείας και εορτών. (Faure, 1991)

Μία ακόμη πληροφορία για τις διαστάσεις που παίρνει η χρήση αυτών των αρωμάτων μας δίνει ο Πλούταρχος (περ.45 μ.Χ – 120 μ.Χ.) στο έργο του «Βίος Αλεξάνδρου» όταν ο Αλέξανδρος μετά την νίκη στην Ισσό το 333 π.Χ. μπαίνοντας καταϊδρωμένος, σκονισμένος και γεμάτος αίματα στα λουτρά του Δαρρείου του Γ΄ έμεινε εκστατικός: «Όταν είδε τις λεκάνες, τα αγγεία, τα λουτρά και τα φιαλίδια των αρωμάτων, όλα από χρυσό και θαυμάσια σμιλεμένα, και την αίθουσα των λουτρών να ευωδιάζει αρωματικές ουσίες και αρώματα, στράφηκε προς τους συμπολεμιστές του και τους είπε: “Αυτό λοιπόν είναι, ως φαίνεται να είσαι βασιλέας!”» (Faure, 2004)

Έτσι μαζί με τα τέσσερα αρώματα που είχε η Ελλάδα για τις θρησκευτικές τελετές, την ιατρική, τον καλλωπισμό και τη μαγειρική, δεν τους ήταν δύσκολο να λεηλατούν από την παλιά Περσική αυτοκρατορία εξαιρετικά πλούσια και ισχυρά αρώματα: την κασία, το κινάμωνο, τη δάφνη της Αιθιοπίας, το λιβάνι και το μύρο της Αραβίας, το μοσχολίβανο της Ινδίας και το μοσχοκάρυδο, για να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για νέες απολαύσεις. Δεν υπάρχει βασιλικός θησαυρός όπου να μην αναφέρεται κατάσχεση θυμιαμάτων κατά διαταγή του Μ. Αλεξάνδρου, όπως στα Σούσα το 331 π.Χ., ούτε μία σημαντική πόλη όπως η Βαβυλώνα και η Περσέπολη, όπου οι Έλληνες νικητές να μην αρωματίστηκαν με τα πιο σπάνια αρώματα στο λουτρό και να αρωμάτισαν το κρασί τους με μύρο. (Faure, 1991)

2.4.2 Κομμώσεις

Για μια μικρή περίοδο στη βασιλεία του Αλεξάνδρου οι άντρες υιοθέτησαν την κόμμωση “λιονταριού” του ήρωά τους. (βλ. εικ. 2.4.2.α) Για την γυναικεία κόμμωση δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία. Ο Picard, 1998 μας πληροφορεί ότι: « Μόνο στην Ελληνιστική εποχή υπήρχαν κότσοι στο κεφάλι τοποθετημένοι στην κορυφή της κομμώσεως.» (σελ. 92).

Εικ. 2.4.2.α Αλέξανδρος ο Μέγας (330 π.Χ.)

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα http://protesilaos.blogspot.gr/2010/03/blog-post_4716.html

2.4.3 Ενδυμασία

Η μόδα στο ένδυμα την Ελληνιστική περίοδο άλλαζε συνεχώς καθώς επηρεαζόταν από το γούστο των στρατιωτικών επαρχιών, των βορείων συνόρων της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, και έπειτα από τον Αλέξανδρο, που κατέστησε την γλαμύδα σε βασιλικό ένδυμα. Καθώς οι Ρωμαίοι αποκτούσαν δύναμη οι πιέτες εξαφανίστηκαν, υπήρχαν περισσότερα μανίκια και το κόψιμο και το ράνιμο των υφασμάτων έγινε πιο πολύπλοκο. Μολονότι παραδοσιακοί χιτώνες συνέχισαν να φοριούνται, εμφανίστηκαν συνδιαστικά στιλ συνδιαζόμενα με χαρακτηριστικά διαφορετικών ειδών ενδυμάτων. Εμφανίστηκαν λωρίδες ώμων πλεγμένες σε πλεξούδα που αντικαθιστούσαν τις πόρπες στους ώμους. Ένας άλλος τρόπος ήταν να φοράνε το δωρικό χιτώνα πάνω από τον ιωνικό. Οι ζώνες ήταν πιο πολύπλοκες και η ψηλή μέση παρουσιάστηκε για τις γυναίκες. (Payne κ.συν. 2004· Picard 1998) (βλ. εικ. 2.4.3.α)

Εικ. 2.4.3.α Η Θέμιδα του Ράμνου, 300-250 π.Χ.

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://www.mythologia.8m.com/themida.html>

2.4.4 Υποδήματα

Είναι επίσης γνωστό ότι κατά την Ελληνιστική εποχή, οι γυναίκες, όλο και περισσότερο ελεύθερες, ήθελαν να βγαίνουν και να κάνουν μια περισσότερο κοσμική ζωή. Φαίνεται πως οι υποδηματοποιοί της εποχής γνωρίζουν πρωτοφανή άνθιση του επαγγέλματός τους, καθώς πολλά καταστήματα μόδας, πολυτελή και ακριβά ανοίγουν αυτήν την εποχή. Το δέρμα διατηρούσε το φυσικό του χρώμα ή ήταν βαμμένο μαύρο για να συνδιάζεται με όλα τους τα ενδύματα. Όμως οι νέες γυναίκες προτιμούσαν μάλλον το κόκκινο της γαρίδας, το κίτρινο, το άσπρο, το πράσινο του παπαγάλου. Τα σανδάλια παρέμεναν κατά κανόνα από κετσέ (είδος μάλλινου υφάσματος), με σόλες από φλοιό ή ξύλο. Το απλό σανδάλι, με πλατύ λουρί περασμένο μέσα σε θηλιές και ακριβώς επάνω από τον αστράγαλο αποτελεί αυτή την εποχή το εθνικό υπόδημα των Ελλήνων. (Picard, 1998)

2.4.5 Κόσμηματα

Την ύστερη Κλασική και τη πρόωμη Ελληνιστική εποχή η κοσμηματοποιία γνώρισε πρωτοφανή άνθιση. Από το 270 έως το 150 π.Χ. τα κέντρα του πολιτισμού μετατοπίζονται από τον ελληνικό χώρο προς τις πρωτεύουσες των ελληνιστικών κρατών της Ανατολής. Στα κοσμήματα αυτής της περιόδου, η ανατολίτικη επίδραση είναι εμφανής καθώς υποχωρεί η λιτότητα των προηγούμενων χρόνων και σταδιακά αποκτούν μία πιο περίτεχνη και πλούσια διακοσμημένη όψη. Η άνθιση του εμπορίου προμηθεύει τους τεχνίτες κοσμηματοποιούς, με πληθώρα πολύτιμων πετρών που η χρησιμοποίησή τους συμβάλλει ακόμη περισσότερο στην πληθωρική εμφάνιση των έργων τους. Κατά τη λεηλασία των πόλεων που είχαν κατακτηθεί, οι κατακτητές άρπαζαν ότι μπορούσαν από χρυσό και κοσμήματα. Τα πολύτιμα πετράδια, είναι καλοδεχούμενα από τους κοσμηματοπώλεις της Μακεδονίας και της παλιάς Ελλάδας, καθώς και στις αποικίες, στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, στον Τάραντα, ή στις Συρακούσες. Όλο και περισσότερο τα δαχτυλίδια με πολύτιμες πέτρες, οι καταστόλιστες κασετίνες, οι πόρπες και τα σκουλαρίκια, οι δαχτυλιόλιθοι και τα βραχιόλια αντικαθιστούν τα κοσμήματα που έχουν κατασκευαστεί από απλό μάλαμα και ασήμι. (Faure, 1991) (βλ. εικ. 2.4.5.α)

Εικ. 2.4.5.α Βραχιόλι του 300 π.Χ. φτιαγμένο από χαλαζία και χρυσό

Πηγή: Ανακτήθηκε στις 29/05/2012 από την ιστοσελίδα <http://www.jewelpedia.com/lex244-ellinistika+kosmimata+hellenistic+jewellery.html>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την παρούσα μελέτη προκύπτει το συμπέρασμα πως οι αρχαίοι Έλληνες κατά την διάρκεια όλων αυτών των χρόνων υιοθέτησαν στοιχεία καλλωπισμού στην εμφάνισή τους, μερικά από τα οποία διατηρήθηκαν κατά την πορεία των χρόνων ενώ άλλα εξελίχθηκαν και επηρεάστηκαν άμεσα από τις συνθήκες ζωής που επικράτησαν την κάθε εποχή.

Από τα λίγα στοιχεία που έχουμε για τη ζωή των ανθρώπων στην Ελλάδα κατά την εποχή του Λίθου, είναι εμφανές ότι οι άνθρωποι προσπάθησαν μέσα από τη δημιουργία ειδωλίων που φέρουν καλλωπιστικά στοιχεία, να εκφράσουν τον ψυχικό τους κόσμο. Οι διακοσμήσεις και τα διάφορα σύμβολα που εμφανίζονται πάνω στα ειδώλια πιθανόν να εξυπηρετούσαν και ένα είδος μη λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων εκείνης της εποχής οι οποίοι μάλλον δεν είχαν την ικανότητα να χρησιμοποιήσουν τις λέξεις για να επικοινωνήσουν και να εκφράσουν τις ανάγκες τους.

Στα πρώιμα χρόνια του Χαλκού η δημιουργία ειδωλίων που φέρουν καλλωπιστικά στοιχεία συνεχίστηκε από τους Κυκλαδίτες. Στα επόμενα όμως χρόνια, η ακμή του Μινωικού και Μυκηναϊκού πολιτισμού στο Αιγαίο έφερε πολλές αλλαγές στις συνήθειες όσον αφορά τον καλλωπισμό. Η Κρήτη, λόγω της γεωγραφικής της θέσης στο Αιγαίο, ανέπτυξε το εμπόριο και ανελίχθηκε σε μεγάλη οικονομική δύναμη. Η δημιουργία καλλυντικών και αρωμάτων είναι από τις πιο κερδοφόρες επιχειρήσεις αυτήν την εποχή στην Κρήτη και η μόδα στο ένδυμα και την ψιμυθίωση επηρεάζεται από τον Αιγυπτιακό πολιτισμό αφού Αιγύπτιοι και Μινωίτες είχαν εμπορικές συναλλαγές. Όλη αυτή η οικονομική ευημερία που απολάμβαναν οι Μινωίτες αποτυπώνεται στην εμφάνισή τους κάτι που αποδεικνύει πόσο μεγάλη επίδραση ασκεί το χρήμα στην μόδα και τις καλλωπιστικές συνήθειες των ανθρώπων στα χρόνια του Χαλκού. Ομοιότητες με το Μινωικό παρουσιάζει και ο Μυκηναϊκός πολιτισμός, αφού αυτοί οι δύο συνυπήρξαν την ίδια χρονική περίοδο στο Αιγαίο. Ο καλλωπισμός στις Μυκήνες διαφοροποιήθηκε μόνο προς το τέλος του Μυκηναϊκού πολιτισμού, περίοδος μεγάλων πολιτικών ανακατατάξεων, με τους Μυκηναίους να καλούνται να προστατεύσουν τον τόπο τους από επιδρομές πειρατών. Έτσι, το ανδρικό μυκηναϊκό ένδυμα φέρει περισσότερα στρατιωτικά στοιχεία και δημιουργούνται ειδώλια που φέρουν τρομακτική όψη. Το

συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι ο φόβος και η αβεβαιότητα της εποχής αποτυπώνονται πάνω στα ειδώλια με τη χρήση των ψιμυθίων, που όμως σε αυτή την περίπτωση είχε συμβολικό και όχι καλλωπιστικό σκοπό.

Στα χρόνια που ακολουθούν το τέλος της Μυκηναϊκής περιόδου οι γραπτές πηγές για τη ζωή και τις συνήθειες των ανθρώπων αυξάνονται και επομένως είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ακόμα περισσότερα από τα μυστικά του καλλωπισμού του τότε κόσμου.

Παρ' όλα αυτά, εξαίρεση αποτελούν τα Γεωμετρικά χρόνια που οι πληροφορίες για τα όσα διαδραματίστηκαν τότε στον ελλαδικό χώρο είναι ελάχιστες. Γι αυτό ευθύνονται οι Δωριείς οι οποίοι εισέβαλλαν στην Ελλάδα, εκδιώχνοντας με τη βία τους ανθρώπους από τον τόπο τους και προκαλώντας φόβο και ανασφάλεια. Φαίνεται πως η ανάπτυξη σταμάτησε για κάποια χρόνια στην Ελλάδα και ο καλλωπισμός και η περιποίηση της εμφάνισης δεν είχε πρωταρχική σημασία στη ζωή των ανθρώπων. Ωστόσο από την εύρεση μπρούτζινων περόνων και πορπών (εξαρτήματα που χρησιμοποιήθηκαν μεταγενέστερα για την στερέωση των ενδυμάτων στο σώμα), αποδεικνύεται ότι ίσως αυτήν την εποχή οι Δωριείς εισήγαγαν ένα είδος ενδύματος που κυριάρχησε τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα.

Κατά την Αρχαϊκή εποχή, παίρνουμε μέσα από τα έργα του Ομήρου μια πιο ξεκάθαρη πληροφόρηση σχετικά με τον καλλωπισμό. Η τέχνη της αρωματοποιίας συνεχίζεται αυτήν την εποχή στην Ελλάδα φανερώνοντας πως η παραγωγή αρωμάτων διατηρήθηκε από τους Μυκηναϊκούς χρόνους. Ωστόσο στα επόμενα χρόνια, εισάγονται για πρώτη φορά πρώτες ύλες από τη Μέση Ανατολή και δημιουργούνται αρώματα που χρησιμοποιούνται και στις διάφορες τελετουργίες (γάμοι, κηδείες). Η μόδα στον ένδυμα επηρεάζεται και αυτή από κάποια γεγονότα κατά την Αρχαϊκή εποχή. Χαρακτηριστικό γυναικείο ένδυμα είναι ο μάλλινος πέπλος (δωρικός χιτώνας), ο οποίος στηριζόταν στους ώμους με περόνες. Στα τέλη της Αρχαϊκής εποχής όμως, οι Αθηναίες επιβάλλεται να φοράνε ραμμένους χιτώνες και όχι τον μάλλινο πέπλο, επειδή σκότωσαν με τις περόνες τους τον μοναδικό Αθηναίο επιζώντα, από θλίψη για τον χαμό των αντρών τους, στην άτυχη πολεμική διένεξη με τους Αιγινήτες. Σε αντίθεση με το ένδυμα που μπορεί να χαρακτηριστεί απλό, ο στολισμός είναι πλούσιος αυτή την εποχή. Η ανακάλυψη πλούσια διακοσμημένων πορπών και περόνων ήδη από την ύστερη Γεωμετρική και την πρόιμη Αρχαϊκή περίοδο στον βοιωτικό χώρο, αποδεικνύει την αγάπη των ανθρώπων της

Αρχαϊκής εποχής για το κόσμημα το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις είχε και χαρακτήρα φυλακτού.

Η Κλασική εποχή, περίοδος όπου η Αθήνα ακμάζει πολιτικά, πολιτιστικά και οικονομικά ο καλλωπισμός έχει εξέχουσα θέση στη ζωή των Ελλήνων. Χαρακτηριστικό αυτής της εποχής είναι η εμφάνιση των πρώτων δημόσιων λουτρών και η σύνδεση της καθαριότητας με την υγιεινή. Αυτήν την εποχή, εδραιώνεται η χρήση αρωμάτων από την Ανατολή που η παραγωγή είχε ήδη αρχίσει από τα Αρχαϊκά χρόνια. Η διαφορά στη χρήση αρωμάτων τα κλασικά χρόνια, είναι ότι αυτά κοστίζουν πολύ ακριβά και αποτελούν είδος πολυτελείας. Ωστόσο από το 430 π.Χ, χρονολογία της έξαρσης της επιδημίας πανώλης στην Αθήνα, η φιλοσοφία για τη χρήση αρωμάτων πήρε δύο κατευθύνσεις: την ηθική και την επιστημονική. Κάποιοι φιλόσοφοι της εποχής καταδίκασαν τη χρήση αρωμάτων καθώς και τους ανθρώπους που συνέχιζαν να τα χρησιμοποιούν ενώ οι Έλληνες φυσιδίφες ακολούθησαν μια πιο επιστημονική στάση απέναντι στα αρώματα. Στην γυναικεία μόδα όσον αφορά το ένδυμα, επιστρέφει ο μάλλινος πέπλος που είχε απαγορευτεί να φοριέται από της Αθηναίες, στο τέλος της Αρχαϊκής εποχής. Τα λειτουργικά αξεσουάρ όπως καρφίτσες και περόνες για να συγκρατούν το ένδυμα, φαίνεται να είναι τα μόνα κοσμήματα που φορούν οι Ελληνίδες την Κλασική περίοδο σε αντίθεση με την Αρχαϊκή εποχή που το κοσμήμα είχε εξέχουσα θέση στις καρδιές των ανθρώπων.

Τέλος, κατά την Ελληνιστική εποχή η ένταξη στην εμφάνιση όλο και περισσότερων καλλωπιστικών στοιχείων από την Ανατολή, είναι χαρακτηριστική της μεγάλης επιρροής που δέχτηκε η Ελλάδα από την Ανατολή στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου. Τα αρώματα αυτήν την εποχή γίνονται όλα από πρώτες ύλες που προέρχονται από Ανατολικές χώρες. Το άνοιγμα των νέων αγορών υπήρξε ένας από τους κύριους λόγους της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου αφού οι Έλληνες επεδίωκαν να αγοράζουν τις πρώτες ύλες στην Αφρική, στην Κύπρο και στην Ασία σε χαμηλή τιμή και να τις μεταπωλούν επεξεργασμένες, εκατό ή διακόσιες φορές ακριβότερα. Η μόδα στην κόμμωση επηρεάστηκε από τον Μ. Αλέξανδρο, αφού οι Έλληνες έχοντάς τον ως πρότυπο τον Μ. Αλέξανδρο υιοθέτησαν το στυλ της κόμμωσής του. Η μόδα στο ένδυμα την Ελληνιστική περίοδο άλλαζε συνεχώς καθώς επηρεαζόταν από το γούστο των στρατιωτικών επαρχιών και έπειτα από τον Αλέξανδρο, που κατέστησε την γλαμύδα σε βασιλικό ένδυμα. Η

υποδηματοποιία σε σχέση με τις προηγούμενες εποχές, γνωρίζει πρωτοφανή άνθιση λόγω του ότι οι γυναίκες της Ελληνιστικής εποχής ήταν πιο απελευθερωμένες, έβγαιναν περισσότερο έξω από το σπίτι, δίνοντας μεγάλη σημασία στην εμφάνισή τους. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια όπου τα κοσμήματα ήταν πιο λιτά, στα κοσμήματα της Ελληνιστικής εποχής είναι εμφανής η ανατολίτικη επίδραση. Η λεηλασία πολύτιμων πετραδιών και χρυσού, από τους κατακτητές στις χώρες της Ανατολής, κατέστησαν τα κοσμήματα που φτιάχονταν στην Ελλάδα αυτήν την εποχή αληθινά έργα τέχνης.

Όλο αυτό το ταξίδι στο χρόνο, αποδεικνύει πόσο επηρεάζεται η μόδα και γενικότερα ο καλλωπισμός από τις ισχύουσες συνθήκες ζωής των ανθρώπων την κάθε εποχή. Οι περίοδοι όπου στην Ελλάδα επικρατούσε πολιτική, πολιτισμική και οικονομική ευημερία ήταν και οι περίοδοι όπου οι άνθρωποι πρόσεχαν περισσότερο την εικόνα τους, επηρεάζονταν και ενσωμάτωναν περισσότερα στοιχεία καλλωπισμού στην εμφάνισή τους από άλλους πολιτισμούς. Τα χρόνια όμως στα οποία επικρατούσε ένα ασταθές κλίμα, με μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, πολλές από τις πληροφορίες για τον ισχύοντα καλλωπισμό παραμένουν στο σκοτάδι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασίου, Β. (2008). Η ψιμυθίωση στους Προϊστορικούς χρόνους. *Πτυχιακή εργασία*, Τμήμα Αισθητικής και Κοσμητολογίας, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 2011 από <http://eureka.lib.teithe.gr:8080/handle/10184/888>
- Αλεξίου, Σ., Θεοχάρη, Μ., Θεοχάρης, Δ., & Ιακωβίδης, Σ. (1970). Εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του ελληνικού έθνους -Α- Προϊστορία και Πρωτοϊστορία* (τ. 1-17). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- Ανδρόνικος, Μ., Θεοδωρακόπουλος, Ι., Κακρίδης, Ι. & Καραγιώργης, Β. (1970). Εγκυκλοπαίδεια *Ιστορία του ελληνικού έθνους -Β- Αρχαϊκός πολιτισμός* (τ. 1-17). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- *Αρχαία λουτρά της Αθήνας*. (1989, Ιούνιος). *Αρχαιολογία*. 31, 14-16.
- Blanck, H. (2004). *Εισαγωγή στην ιδιωτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων και Ρωμαίων*. (Α. Μουστάκα, μεταφρ.) Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1936).
- Βουγιούκα, Α. (1982). *Ιστορία μόδας ΑΒ : Το κοστούμι από την Αίγυπτο μέχρι σήμερα: 450 σκίτσα, 250 αξεσουάρ, 24 συνοπτικούς πίνακες, 25 πατρόν*. Θεσσαλονίκη: Βουγιούκα.
- Faure, P. (1990). *Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη την Μινωική εποχή*. (Ε. Αγγέλου, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1976).
- Faure, P. (1991). *Η καθημερινή ζωή στις στρατιές του Μ. Αλεξάνδρου*. (Γ. Αγγέλου, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε [χ.χ.]).
- Faure, P. (1991). *Η καθημερινή ζωή στη Μυκηναϊκή εποχή*. (Ε. Αγγέλου, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε [χ.χ.]).
- Faure, P. (2004). *Μύρα και αρώματα της αρχαιότητας*. (Γ. Σπανός, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1987).
- Flaceliere, R. (2003). *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*. (Γ. Βάνδωρος, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1983).

- Θεοχάρης, Δ. (1981). *Νεολιθικός πολιτισμός*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Kolobova, K.M & Ozeretskaia, E.L. (1989). *Η καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα*. (Γ. Ζωίδης, μεταφρ.). Αθήνα: Ωκεανίδα. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1988)
- Κουρτέση-Φιλιππάκη, Γ. (1996). Η κόσμηση. *Αρχαιολογία*. 58, 79-81
- Κωνσταντινίδη, Ε. (1989). Ένθετα κοσμήματα ενδυμασίας της εποχής του χαλκού. *Αρχαιολογία*. 31, 25-29.
- Mireaux, E. (1995). *Η καθημερινή ζωή στην εποχή του Ομήρου*. (Κ. Παναγιώτου, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1988).
- Mossé, C. (1991). *Η Αρχαϊκή Ελλάδα: από τον Όμηρο ως τον Αισχύλο (8ος-6ος αιώνας π.Χ)*. (Π. Στρατής, μεταφρ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1984).
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Α. (1979). Σκεύη και σύνεργα καλλωπισμού στον Κρητομυκηναϊκό χώρο. *Διδακτορική διατριβή*, Φιλοσοφική σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Α. (1989). Μινωικές και μυκηναϊκές μαρτυρίες για τον καλλωπισμό. *Αρχαιολογία*. 31, 8-13.
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Α. (1997). *Τελετουργικός καλλωπισμός στο προϊστορικό Αιγαίο*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα* (1994). Εγκυκλοπαίδεια (τ. 1-61) Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος
- Payne, B., Winakor, G. & Farrell-Beck, J. (2004). Ενδυματολογία, *Η ιστορία της ενδυμασίας*. (Ρ. Παγίδα, μεταφρ.). Αθήνα: ΙΩΝ. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1997)
- Picard, C. (1998). *Η ζωή στην Κλασική Ελλάδα*. (Γ. Ζωγραφάκης, μεταφρ.). Αθήνα: Ζαχαρόπουλος Ι.Ν.. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε [χ.χ.]).
- Σαββίδου, Α. (1997). *Μορφολογία - Ιδιότητες Προσώπων*. Θεσσαλονίκη: Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης.
- Sissa, G. & Detienne, M (1993). *Η καθημερινή ζωή των θεών στην αρχαία Ελλάδα*. (Α. Μεθενίτη & Α. Στεφανής, μεταφρ.). Αθήνα: Παπαδήμας. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1989).

- Witkowski, J.A, Lawrence C.P (2001). You've come a long way baby: A history of cosmetic lead toxicity *Clinics in Dermatology* 19, (4). Ανακτήθηκε 23 Μαρτίου, 2012, από <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0738081X01001961>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου (24 Μαρτίου, 2010). *Αρχαιολογικό Μουσείο Ναυπλίου «Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού»*. Ανακτήθηκε 10 Μαΐου, 2012, από <http://argolikivivliothiki.gr/2010/03/24/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%BD%CE%B1%CF%85%CF%80%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-2/>
- Βλάχος, Γ. (28 Οκτωβρίου, 2007). *Σελίδες πατριδογνωσίας: Οκτωβριος 2007*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://www.pheidias.gr/2007_10_01_archive.html
- Γαλάνης, Ν. (14 Ιανουαρίου, 2012). *Ακήρατος Δελφών: Ενώτια και έρρινα, Αρχαίο Κόσμημα*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://rudyk-nikos13galanisgmail.blogspot.com/2012/01/blog-post_7775.html
- Δόμβρος, Α. (9 Οκτωβρίου, 2009). *Το νέο Μουσείο της Ακρόπολης - Η Νέα Ερυθραία κάθε εβδομάδα*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://www.sepik.net/nea/?p=7520>.
- Θεοχάρης, Δ. ([χ.χ.]). *Neolithic seals*. Ανακτήθηκε 10 Μαΐου, 2012, από http://www.fhw.gr/chronos/01/gr/glos_nl/pin20.html
- Jewelpedia. ([χ.χ.]). *Ελληνιστικά Κοσμήματα-Jewelpedia*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://www.jewelpedia.com/lex244-ellinistika+kosmimata+hellenistic+jewellery.html>.
- Κάτανος, Α. (27 Φεβρουαρίου, 2010). *Πύλη Ιάσωνος*. Ανακτήθηκε 28 Μαΐου, 2012, από http://www.schizas.com/site3/index.php?option=com_content&view=article&id=3015:2010-02-27-19-39-14&catid=50:mathaino-tin-ellada&Itemid=337

- Κατσικοπούλου, Σ. ([χ.χ.]). *3galactica*. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου, 2012, από <http://3galactica.wikispaces.com/6.3.2+%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91+%CE%9A%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%A3%CE%99%CE%91>
- ΚΠΕ Καστοριάς ([χ.χ.]). *Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Καστοριάς..* Ανακτήθηκε 24 Μαΐου, 2012, από http://kpe-kastor.kas.sch.gr/biod_net/schools5/exp-gymn-tripoli4.htm
- Πάντος, Α. ([χ.χ.]). *Νικηφόρος Φωκάς*. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου, 2012, από http://www.ics.forth.gr/isl/yppo_site/fokas/anatolikh_mesogios/apothikeutika.html
- Παπαθανασίου, Γ. (20 Αυγούστου, 2012). *Αρχαϊκή πλαστική 530-480 Κόρη 674*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/AR/kore%20674.htm>.
- Παπακυριάκου-Αναγνώστου, Ε. (15 Οκτωβρίου, 2011). *Γλυπτική της Αρχαίας Σικυόνας*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://www.sikyon.com/Sicyon/Sculpture/ssculpture_gr.html.
- Πάσχος, Τ. (16 Μαΐου, 2012). *Σελίδες Ιστορίας και Επιστήμης: Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Β' Μέρος)*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://history-pages.blogspot.gr/2012/05/blog-post_8504.html.
- Περδικούρης, Α. (22 Μαρτίου, 2007). *Μικρός Απόπλους*. Ανακτήθηκε 28 Μαΐου, 2012, από <http://www.mikrosapoplous.gr/iliada/Mykinaia1.html>
- Pierion, N. ([χ.χ.]). *Ancient Greek Art Gallery_02*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://pierion.20m.com/gallery02/inioxos2.jpg>.
- Σγουρός, Ο. (1 Ιουνίου, 2009). *Odyss*. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου, 2012, από <http://osgouros.blogspot.gr/2009/06/blog-post.html>
- Steinhart, J. ([χ.χ.]). *Ancient Greek gold earring of Nike driving her chariot from Peleponnesos at Museum of Fine Arts. Boston, MA*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://travelphotobase.com/v/USMAB/MAAF3151.HTM>.
- Wikipedia. (3 Ιουνίου, 2012). *Γυναικεία κεφαλή από τις Μυκήνες (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. Π4575)*. Ανακτήθηκε 28 Μαΐου, 2012, από http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%B1_%CE%BA%CE%B5%CF%86%CE%B1%CE

<http://thesacredhillside.wikispaces.com/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82+%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82>

- Wikispaces. ([χ.χ.]). *Thesacredhillside - Γενικές πληροφορίες*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://thesacredhillside.wikispaces.com/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82+%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82>.
- ([χ.χ.]). *Windmills travel Ταξίδι και Τουρισμός*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://www.windmillstravel.com/gr/album.php?id=24&destination=1&destinationtype=region&page=7>.
- ([χ.χ.]). *Μινωικές τοιχογραφίες*. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου, 2012, από <http://katsba.ueuo.com/dim/c/toixografies/toixografies-minwi.htm>
- ([χ.χ.]). *Φιλοσοφούμεν γνησίως τε και ικανώς!*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://www.google.gr/imgres?q=%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF+%CE%B3%CE%B9%CE%B1+%CE%B1%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1+%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%AE+%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%87%CE%B7&start=155&hl=el&biw=1241&bih=584&tbm=isch&tbnid=-_JUh-KgPrhybM:&imgrefurl=http://eleysis69.wordpress.com/%25CE%25B1%25CF%2581%25CF%2587%25CE%25B5%25CE%25AF%25CE%25BF/%25CE%25B1%25CF%2581%25CF%2587%25CE%25B1%25CE%25AF%25CE%25B1-%25CE%25B5%25CE%25BB%25CE%25BB%25CE%25B7%25CE%25BD%25CE%25B9%25CE%25BA%25CE%25AC-%25CE%25B1%25CE%25B3%25CE%25B3%25CE%25B5%25CE%25AF%25CE%25B1-%25CE%25BA%25CE%25B1%25CF%2584%25CE%25AC-%25CE%25B5%25CE%25AF%25CE%25B4%25CE%25BF%25CF%2582/&docid=m9kvsU0P2ykjTM&imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c9/K

[yathos_Dionysos_Louvre_CA3309.jpg&w=1710&h=2000&ei=h7QzULvFKcGX1AW834CIBg&zoom=1&iact=hc&vpx=758&vpy=62&dur=1687&hovh=243&hovw=209&tx=119&ty=138&sig=106263782156737122657&page=7&tbnh=139&tbnw=125&ndsp=27&ved=1t:429,r:11,s:155,i:224](http://www.louvre.fr/medias/Default.aspx?ImageID=CA3309&w=1710&h=2000&ei=h7QzULvFKcGX1AW834CIBg&zoom=1&iact=hc&vpx=758&vpy=62&dur=1687&hovh=243&hovw=209&tx=119&ty=138&sig=106263782156737122657&page=7&tbnh=139&tbnw=125&ndsp=27&ved=1t:429,r:11,s:155,i:224).

- (8 Δεκεμβρίου, 2011). *Περιπλανώμενος: «Παλαμήδης», το ελληνικό ηλεκτρονικό πρόγραμμα για τάβλι παγκόσμιος πρωταθλητής για το 2011!!*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από <http://periplanomenos.blogspot.com/2011/12/2011.html#axzz1wGzfewmV>.
- (27 Μαρτίου, 2010). *Ελληνική άποψη: Βιογραφία: Αλέξανδρος ο Μέγας*. Ανακτήθηκε 29 Μαΐου, 2012, από http://protesilaos.blogspot.gr/2010/03/blog-post_4716.html.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- 1. Σπήλαιο Φράχθι:** Μεγάλης αρχαιολογικής σημασίας σπήλαιο στην Ερμιονίδα της Αργολίδος, που μαρτυρεί την κατοίκηση της Πελοποννήσου από τους Παλαιολιθικούς χρόνους. Από την χρονολόγηση των ποικίλων ευρημάτων φαίνεται ότι ο χώρος είχε κατοικηθεί συνεχώς από την Μέση Παλαιολιθική μέχρι και τη Μεσολιθική, ίσως δε και την Νεολιθική Εποχή. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 60)
- 2. Σιταγροί:** Προϊστορική θέση της πεδιάδας της Δράμας. Πρόκειται για μια «μαγούλα» (γήλοφο) ύψους 12 μέτρων, η οποία βρίσκεται μεταξύ των περιοχών Σιταγροί και Φωτολείβος, 12 περ. χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Δράμας. Οι ανασκαφές διεξήχθησαν κατά τα έτη 1968-1969 από τον C. Renfrew και την M. Gimbutas. Σύμφωνα με τα πορίσματα των ανασκαφών, την μαγούλα των Σιταγρών αποτελούσαν πέντε επάλληλα στρώματα που συσσωρεύθηκαν κατά τη συνεχή κατοίκηση του χώρου από το 4500 π.Χ. περίπου έως την 3^η π.Χ. χιλιετία (περί το 2500 π.Χ.). Στους Σιταγρούς έχουν βρεθεί αρκετά πήλινα ειδώλια, ορισμένα ιδιότυπα (αμφικέφαλα ζώα), ενώ πραγματοποιήθηκαν και παλαιοζωολογικές και παλαιοβοτανολογικές έρευνες και πολλές ραδιοχρονολογήσεις. Η κατοίκηση στη θέση αυτή τερματίζεται γύρω στο 2500 ή 2000 π.Χ. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 54)
- 3. Αιματίτης:** Λίθος που περιέχει σίδηρο, φυσικό οξείδιο του σιδήρου Fe_2O_3 . Διακρίνεται κυρίως στον στριφό αιματίτη, που είναι κυρίως μέταλλευμα καθαρό, και τον αργιλώδη αιματίτη που είναι ανάμεικτος με άμμο, άργιλο και ιάσπι. Η ερυθρά όχρα είναι η γερή μορφή του αιματίτη με ερυθρό χρώμα, συχνά αναμειγμένη με άργυλο. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 4)
- 4. Κιννάβαρι:** Θειούχο ορυκτό του υδραργύρου, ερυθρού χρώματος. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 33)
- 5. Αζουρίτης:** Ορυκτό του χαλκού με χημικό τύπο $Cu(OH)_2 \cdot 2CuCO_3$ (Βασικός ανθρακικός χαλκός). Χρησιμοποιείται ως χρώμα και ως διακοσμητικό ορυκτό, ενώ παλαιότερα είχε μεγάλη χρήση στη ζωγραφική. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 3)
- 6. Λάβδανο:** Κροκούχο βάμμα οπίου (υδατοοινοπνευματικό διάλυμα οπίου 10%). Χρησιμοποιήθηκε από τον καιρό του Παράκελσου ως δερματικό αναλγητικό,

κατευναστικό και αντιδυσεντερικό φάρμακο. Σήμερα χρησιμοποιείται ελάχιστα. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 37)

7. **Ίριδα:** Γένος Αγγειόσπερμων Μονοκότυλων φυτών που ανήκει στην τάξη Ιριδώδη, οικογένεια Ιριδιίδες. Η ίριδα εκτιμάται πολύ ως καλλωπιστικό φυτό για τα άνθη της και έχει μεγάλη εμπορική αξία. Στην ελληνική χλωρίδα απαντούν 10 αυτοφυή είδη ίριδας, γνωστά ως κρίνοι ή σπαθόχορτα. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 30)
8. **Σαφρά:** Κοινή ονομασία αρτύματος που προέρχεται από τα αποξηραμένα στίγματα του υπέρου, του είδους *Crocus sativus* του γένους Κρόκος, γνωστό και ως ζαφορά. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 53)
9. **Κύπειρος:** Γένος αγγειόσπερμων μονοκότυλων φυτών που ανήκει στην τάξη κυπερώδη, οικογένεια κυπερίδες, από τα οποία γνωστότερα είναι ο *Cyperus papyrus*, ο πάπυρος των αρχαίων. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 36)
10. **Μίνιο:** Πορτοκαλέρυθρη χρωστική ύλη, η οποία αποτελείται κατά 80% περίπου από επιτεταρτοξείδιο του μολύβδου και κατά 20% από πρωτοξείδιο του μολύβδου. Έχει τη μορφή κόκκινης σκόνης, τοξικής, πολύ μεγάλης πυκνότητας. Χαρακτηρίζεται από ικανοποιητική καλυπτική ικανότητα και για τον λόγο αυτό χρησιμοποιείται για την παρασκευή αντισκωριακών βαφών, οι οποίες προορίζονται για το πρώτο στρώμα επικάλυψης της επιφάνειας σιδηρών κατασκευών. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 42)
11. **Φιλιγκράν:** Διάτрито δικτυωτό λεπτούργημα από λεπτά συγκολλημένα πλέγματα χρυσών, αργυρών, ή γυάλινων ινών. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 59)
12. **Κοκκοποίηση:** Μέθοδος κατά την οποία ένα ορυκτό διαμορφώνεται σε μικρούς σφαιρικούς κόκκους. Η κοκκοποίηση εφαρμόζεται κυρίως στα μεταλλεύματα και ιδίως στα ορυκτά σιδήρου. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 34)
13. **Χέννα:** Ερυθροκάστανη χρωστική ουσία για την βαφή των μαλλιών και των νυχιών, που λαμβάνεται από τα φύλλα του φυτού λαουσονία. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 61)
14. **Κανέλα:** Ονομασία του φλοιού του Κανελόδεντρου ο οποίος παλαιότερα είχε μεγαλύτερη αξία από τον χρυσό. Στην Αίγυπτο την χρησιμοποιούσαν στην ταρίχευση και τη μαγεία και στη μεσαιωνική Ευρώπη στις θρησκευτικές τελετές αλλά και ως καρύκευμα στο φαγητό. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 31)

- 15. Κάρδαμο:** Κοινή ονομασία διάφορων φυτών της οικογένειας Βρασσικίδες (ή σταυρανθή). Στην Ελλάδα υπάρχουν οι ποικιλίες: το κοινό κάρδαμο, το νεροκάρδαμο, το κάρδαμο των λειβαδιών και ακόμη το χρυσοκάρδαμο. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 32)
- 16. Βαλσαμόδεντρο:** Γένος αγγειόσπερων Δικοτυλήδων φυτών που ανήκει στην τάξη Στυλοφόρα, οικογένεια Βαμβακίδες. Είναι δέντρα με εντυπωσιακή εμφάνιση που φτάνουν τα 20 μέτρα ύψος και έχουν μεγάλα φύλλα. Απαντά στην τροπική Αμερική, κυρίως από το Μεξικό μέχρι την Βολιβία καθώς και τις Δυτικές Ινδίες. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 13)
- 17. Γενίστη:** Γένος αγγειόσπερων Δικότυλων φυτών που ανήκει στην τάξη Λεγκουμινώδη, οικογένεια ψυχανθή. Περιλαμβάνει περίπου 80 είδη θαμνωδών και ποωδών φυτών και στην Ελλάδα απαντούν σε 12 είδη. Περιέχει κιτρική βαφική ουσία, η οποία ήταν γνωστή ήδη από τη ρωμαϊκή εποχή. Χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για τον χρωματισμό (κίτρινο ή πράσινο) του μαλλιού. Τα σπέρματα έχουν καθαρτικές και διουρητικές ιδιότητες. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 16)
- 18. Στύρακας:** Γένος που ανήκει στην τάξη Εβενώδη, στην οικογένεια Στυρακίδες. Από το είδος *S Benzoïn* λαμβάνεται η ρητίνη βενζόη που χρησιμοποιείται στην ιατρική ως αντισηπτικό και ως θεραπευτικό των παθήσεων. Η αρωματική ρητίνη του είδους *S Officinallis* χρησιμοποιείται και ως αντισηπτικό, ως θεραπευτικό κατά των αναπνευστικών παθήσεων, ως αποχρεμπτικό και μερικές φορές στην αρωματοποιία, την σαπωνοποιία και την παραγωγή θυμιάματος. (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 55)